

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2015

Jan Hruška

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Role Světové banky v rámci světové
rozvojové pomoci - oddlužení**

Jan Hruška

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Role Světové banky v rámci světové
rozvojové pomoci - oddlužení**

Jan Hruška

Vedoucí práce:

PhDr. Magda Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval PhDr. Magdě Leichtové, Ph.D. za odborné vedení, vstřícnost a podnětné připomínky, které mi poskytla během psaní této diplomové práce.

OBSAH:

1	SEZNAM ZKRATEK.....	10
2	ÚVOD	12
3	DLUŽNÍ PROBLEMATIKA	17
	3.1 Počátky dlužního problému	19
	3.2 Těžce zadlužené chudé země	24
	3.3 Důsledky vysoké zadluženosti.....	31
	3.4 Dluhový převis a udržitelný dluh	32
	3.5 Externí dluh a jeho součásti	35
	3.6 Dílčí shrnutí	36
4	SVĚTOVÁ BANKA.....	38
	4.1 Založení a cíle Světové banky.....	38
	4.2 Organizační struktura a rozhodovací procesy ve Světové bance	43
	4.3 Světová banka a její finance	46
	4.3.1 Úvěrová politika WB	49
	4.4 Světová banka jako zdroj dat.....	51
	4.5 Kritický přístup k fungování Světové banky.....	52
	4.6 Dílčí shrnutí	56
5	ODDLUŽOVACÍ PROCESY A SVĚTOVÁ BANKA	57

5.1 Před iniciativou HIPC	57
5.2 Programy strukturálních úprav	60
5.3 Vznik iniciativy HIPC a rozšířené iniciativy HIPC II	63
5.4 Cíle iniciativy HIPC a HIPC II	65
5.5 Proces účasti na iniciativě HIPC	67
5.5.1 Strategie snižování chudoby (PRS).....	69
5.6 Iniciativa HIPC a věřitelé	71
5.7 Debata o iniciativě HIPC	74
5.7.1 Měření dluhové zátěže.....	74
5.7.2 Typ dluhu.....	75
5.7.3 Platební schopnost.....	76
5.7.4 Práhy způsobilosti.....	77
5.7.5 Další problematická témata.....	79
5.8 MDRI	80
6 UGANDA A HIPC	82
7 ZÁVĚR	89
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	94
9 RESUMÉ	106

1 SEZNAM ZKRATEK

CDF	Comprehensive Development Framework
DPF	Development Policy Financing
DRS	Debtor Reporting System
DSA	Debt Sustainability Analysis
EDS	External Debt Statistics
ERP	Economic Recovery Programme
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
HDI	Human Development Index
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries
HIPC II	Enhanced Heavily Indebted Poor Countries
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICSID	International Centre for Settlement of Investment Disputes
IDA	International Development Association
IDS	International Debt Statistics
IFC	International Finance Corporation

IMF	International Monetary Found
IPF	Investment Project Financing
ITO	International Trade Organization
MDG	Milenium Development Goals
MDRI	Multilateral Debt Relief Initiative
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency
NDC	National Democratic Congress
ODA	Officcial Development Assistance
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PAF	Poverty Action Fund
PforR	Program-for-Results
PRS	Poverty Reduction Strategy
PRSP	Poverty Reduction Strategy Plan
PSD	Public Sector Debt
SAP	Structural Adjustment Programmes
SDR	Special Drawing Rights
WB	The World Bank

2 ÚVOD

Tématem mé diplomové práce je Světová banka a její role v rámci světové rozvojové pomoci. Světová banka (The World Bank, WB) se již od svého založení zabývala hlavně ekonomickou pomocí státům, které se dostaly do špatné hospodářské situace. Nejprve se WB soustředila na poválečnou obnovu, ale postupem času se její pozornost přesunula jiným směrem. WB se začala angažovat v rozvojové pomoci a v současnosti ji můžeme považovat za jednoho z největších nestátních aktérů na tomto poli. Větší angažovanost WB v rozvojové pomoci začíná v sedmdesátých letech minulého století. Z pohledu světové ekonomiky to byla léta velmi problematická. Některé státy přečkaly toto turbulentní období s většími či menšími problémy bez dlouhodobějších následků. Jiné státy bohužel nebyly tak úspěšné v překonávání ekonomických překážek a nástrah té doby. Aby si státy zajistily přežití, musely hledat finanční pomoc v zahraničí. Což vedlo k jejich zadlužení, které se v následujících letech ještě zvětšovalo. Jako příklad lze uvést region Subsaharská Afrika. Přestože se nejednalo o nejzadluženější region, co se celkové finanční sumy týče, dopadly na něj důsledky asi nejvýrazněji. Jsou zde totiž zastoupeny státy s velmi nízkými příjmy obyvatel, tedy chudé státy (low income countries), proto na ně státní dluhové břemeno dopadlo více než například na státy regionu Latinská Amerika a Karibik, kde celková suma zadlužení byla daleko vyšší, ale obyvatelstvo zde dosahuje střední výše příjmu (middle income countries). V 70. letech dosahoval dluh celého regionu Subsaharská Afrika téměř 7 miliard amerických dolarů, v následující dekádě to již bylo 60 miliard a za dalších deset let už 177 miliard (The World Bank, 2015c). Nadměrný dluh je přítěží pro zdravý ekonomický růst státu a představuje problém při uspokojování základních lidských potřeb obyvatel takto zadlužených zemí. Mnohé ze zemí výše zmíněného regionu jsou už po desetiletí zadluženy tak, že pravděpodobně nebudou nikdy schopny samy bez vnější pomoci své dluhy splatit. Bez ohledu na těžkou

ekonomickou a sociální situaci musí zadlužené země značnou část rozpočtu pohybující se v řádech miliard dolarů vyčlenit na platby splátek a nezbyvají jim tak potřebné prostředky například na udržitelný rozvoj, zdravotnictví, či vzdělání. Účet platí především chudí, které postihují drastická opatření nejvíce. V globálním pojetí to znamená, že zhruba 1,4 miliardy lidí na zeměkouli musí vyžít s menším finančním obnosem, než představuje jeden dolar na den a necelá polovina populace s méně jak dvěma dolary (OSN, 2015). V tak rozsáhlém měřítku nelze tato fakta ignorovat, proto se od začátku 80. let snaží mezinárodní společenství podnikat kroky, které by vedly ke zlepšení dluhového problému rozvojových zemí, protože je zřejmé, že se problémy zadlužených rozvojových zemí negativně odrážejí v celosvětovém hospodářském vývoji. Plánů jak pomoci, bylo vymyšleno mnoho. Zároveň bylo představeno množství přístupů, odložením splátek počínaje a kompletním či částečným odpuštěním dlužné částky konče. V současné době převažují dva pohledy na oddlužování. Jeden z nich říká, že by se měly státní dluhy nejméně rozvinutým zemím světa odpustit. Druhým přístupem je finanční pomoc zahraničních subjektů, vedoucí k rozvoji daných regionů tak, aby byly schopny své dluhy splácet samy.

Výše nastíněná situace je rychlým úvodem do problematiky mé diplomové práce. Domnívám se, že se jedná o velmi závažné téma a je nutné se mu věnovat a snažit se ho dostat do povědomí široké veřejnosti, jinak bude velmi obtížné se s ním v budoucnu vypořádat. Závažnosti situace si byl vědom také bývalý prezident České republiky, Václav Havel, který se o situaci zmínil ve svém novoročním projevu v roce 2000: *„Soudobá podoba světové tržní ekonomiky a jejích institucí usnadňuje různé typy hospodářské nespravedlnosti, krátkozrakého egoismu a parazitismu. Integrující se gigantické nadnárodní korporace mají stále větší vliv na politiku států i mezinárodních organizací a ohrožují volnou hospodářskou soutěž. Bohaté s rozvinutou ekonomikou usilují o maximální otevřenost trhu chudých zemí pro sebe, ale samy své trhy*

uzavírají. Není asi příznakem ničeho dobrého, když hodnota majetku tří nejbohatších lidí světa převyšuje součet hrubých národních produktů skupiny rozvojových zemí s šesti sty miliony mnohdy hladovějících obyvatel. Světové hospodářství závratně vzkvétá a přitom v osmdesáti zemích světa mají občané dnes podstatně nižší průměrný příjem, než měli před deseti lety.“(Havel, 2000)

Cílem práce bude analyzovat roli WB v rámci světové rozvojové spolupráce se speciálním zaměřením na oddlužování států. Zvláštní pozornost budu věnovat oddlužovací iniciativě HIPC z dílny WB a IMF. V rámci celé práce jsem si položil několik výzkumných otázek. *Jak probíhaly oddlužovací procesy před iniciativou HIPC? Přinesla iniciativa HIPC nějaké nové prvky do oddlužovacích strategií, popřípadě jaké? Jaké jsou slabé stránky oddlužovacích iniciativ WB a IMF?* Odpovědět na výzkumné otázky se budu snažit v závěrečné kapitole na základě sumarizování poznatků nasbíraných v průběhu zpracování diplomové práce. Převážně budu vycházet z indikátorů a statistických údajů WB, ale budu se snažit o celkové zhodnocení situace, takže budu samozřejmě zohledňovat i jiné faktory, které mohly mít vliv na vývoj situace. Přístup WB k mezinárodnímu oddlužování budu sledovat od 70. let. Dle literatury se jedná o zlomové období současného dlužního problému států. V této době můžeme najít nejdůležitější příčiny vzniku dlužního problému nejchudších a rozvojových států. Proto se zaměřím na vývoj strategií a programů WB od této doby. Důležitou pozici Světové banky v rozvojové problematice se pokusím doložit na případové studii státu, který se zapojil do programu na oddlužení.

Jak je tedy již zřejmé, ve své práci bych se chtěl blíže věnovat Světové bance a jejímu přístupu k odpouštění vnějších dluhů. Práce bude rozdělena do čtyř částí, které budou dále děleny na podkapitoly. V první kapitole se pokusím poskytnout čtenáři hlubší seznámení s minulostí a vznikem dlužní problematiky. Chtěl bych nastínit historický vývoj rozvojové strategie Světové banky. Budu se zabývat tím, jak dluhy

rozvojových a chudých států vznikly a jak se postupem času vyvíjely. Světová banka společně s Mezinárodním měnovým fondem poskytují a zpracovávají důležité ekonomické statistické informace z celého světa. Na základě těchto informací je možná kategorizace států. Zařazení několika rozdílných států do jedné kategorie je problematické, přesto v některých případech nevyhnutelné. Data WB se také využívají k sestavení různých ukazatelů například zadluženosti nebo chudoby.

V první kapitole se tedy pokusím analyzovat důvody vzniku současného dlužního problému nejchudších států. Dále se budu věnovat také důsledkům, které z nadměrného zadlužení plynou této skupině států. Dále se budu věnovat dluhové problematice. Konkrétně představím koncept dluhového převisu a udržitelného dluhu podle WB. Na závěr kapitoly představím možné přístupy k dluhu samotnému. V první kapitole přiblížím vybrané ukazatele, se kterými budu v následující případové studii, ale i v ostatních částech práce operovat. Jejich hodnota je jedním z kritérií ke klasifikaci úspěšnosti strategií WB.

V pořadí druhá kapitola bude věnována Světové bance, jejímu vzniku a fungování. V rámci fungování se zaměřím na organizační strukturu WB a také na rozhodovací procesy týkající se oddlužování a zadlužených zemí. Zaměřím se také na financování WB a jakým způsobem jsou finanční prostředky WB požívány. Nejdříve zhodnotím stav situace a potom ho podrobím kritickému rozboru.

V následující kapitole se budu soustředit především na oddlužovací strategie Světové banky vůči skupině států, které jsou klasifikovány jako chudé rozvojové státy. Společně s Mezinárodním měnovým fondem vytvořila WB iniciativu HIPC (Heavily Indebted Poor Countries), která si klade za cíl zlepšení situace zadlužených chudých států. Významným krokem kupředu v rámci této iniciativy je i zapojení samotných zadlužených zemí, které mají povinnost navrhovat jasně definované strategie na snížení chudoby, takzvané akční plány. Budu tedy mapovat

jednotlivé rozvojové programy a iniciativy Světové banky a zároveň se je pokusím zhodnotit. Speciální pozornost upřu na iniciativu HIPC a strategie, které následovaly, hlavně pak HIPC II, která přímo navazuje na původní iniciativu.

Případové studii bude věnována čtvrtá kapitola. Vybral jsem si Ugandu jako zemi, kde byla iniciativa HIPC implementována. Pokusím se zhodnotit výsledky snah Světové banky o oddlužení v tomto státě. K tomu by mi měly mimo jiné pomoci právě již zmíněné statistické údaje od WB.

Ve své práci používám jako hlavní metodu kompilaci a následně kritickou analýzu primárních a sekundárních zdrojů. Na základě práce s těmito zdroji se pokusím dojít k vlastním závěrům ohledně pozice WB v rámci světové rozvojové spolupráce se zaměřením na oddlužování. Kritické analýze podrobím zejména oddlužovací iniciativy WB. Ve své práci pracuji s texty především nevládních organizací, v menší míře jsou zastoupeny texty vládních organizací. Jedná se především o různé výzkumné zprávy, výroční zhodnocení nebo working papers. Dále jsem využil články publikované v odborných periodikách jako například *Journal of Development Economics*. Pracoval jsem i s internetovými stránkami WB a IMF. Zde se nachází mnoho informací o jednotlivých politikách a programech WB, nicméně je nutné k nim přistupovat kriticky. Mimo to je databáze WB plná důležitých hospodářských dat, které jsem použil při analyzování iniciativy HIPC. Téměř vždy se jedná o anglicky psané texty, protože otázka oddlužování chudých států není v českém prostředí příliš zmapována.

3 DLUŽNÍ PROBLEMATIKA

Na úvod kapitoly o dluhové problematice je důležité vymezit to, co vlastně dluh je. Podle definice WB dluh představuje všechny přímé nezaplacené vládní termínované smluvní závazky k ostatním aktérům k určitému datu. Konkrétně představuje domácí i zahraniční závazky jako jsou měnové a peněžní vklady, cenné papíry, kromě akcií, a půjčky. Je to hrubá výše vládních závazků snižená o výši vlastního kapitálu a finančních derivátů v držení vlády. Dluh bývá měřen většinou vždy ke konkrétnímu datu. Zpravidla se jedná o konec účetního období, protože se nejedná o veličinu, která by přímo zachycovala pohyb peněžních prostředků (The World Bank, 2015b). Toto je definice centrálního vládního dluhu, ale samozřejmě můžeme nalézt i jiné definice pro jiné druhy dluhů, jak uvidíme v další části práce. Když mluvím ve své práci o zadluženosti jednotlivých států, mám tím na mysli právě dluhy vlád, ne zadluženost soukromého sektoru.

Je potřeba říci, že smlouvy o poskytnutí půjčky jsou uzavírány s předpokladem, že dlužníci budou své závazky splácet. V případě neexistence takového předpokladu by se věřitelé vyhnuli poskytování svých finančních prostředků a obě strany by byly ochuzeny o výhody, které jim plynou z poskytnutí, popřípadě čerpání půjček. Pro budoucí dlužníky je lákavá představa disponování finančním obnosem v současnosti a pro věřitele je zase důležitá vidina budoucího zisku z poskytnutých financí v podobě úroků. Navzdory tomu, že existuje dlouhý seznam smluv, které nebyly splaceny v dohodnutém termínu a v původní dohodnuté výši, věřitele to neodradilo od poskytování půjček. Dlužní problematika není v žádném případě novým fenoménem. Již v dobách antického Řecka bylo poskytování půjček mezi vládami jednotlivých řeckých městských států běžnou praxí. Bohužel není ničím překvapivým, že čas od času se objevovaly případy, kdy dlužník přecenil, ať již vědomě či nikoliv, svoji schopnost v budoucnu splácet (Graeber, 2011: 93 – 94). V případě států se jedná o jinou situaci než v případě jednotlivců či firem,

protože jedná-li se o stát, je obtížné vyhlásit bankrot. V roce 1989 Walter Wriston, jeden z nejvýznamnějších komerčních bankéřů své doby, přišel s tvrzením, že státy nemohou zbankrotovat. V jistém smyslu je to pravda, protože neexistuje žádná oficiální mezinárodní konkurzní procedura, která by umožňovala suverénnímu státu osvobodit se od svých dlužných závazků. Odmítnutí nebo neschopnost vlád splácet své externí dluhy je situace stejně stará jako úvěr samotný. První zmapovaný případ nesplacení půjčky můžeme najít právě v již zmíněném antickém Řecku, kdy se spojilo ve čtvrtém století před naším letopočtem deset městských států a odmítlo zaplatit půjčku Deloskému chrámu, který v té době fungoval na podobném principu jako dnes banky (Birdsall – Williamson – Deese, 2002: 14).

Poskytování půjček dnešním rozvojovým zemím bylo zahájeno již v roce 1820, tedy ještě dávno před tím, než většina z nich získala nezávislost. Společně s půjčováním financí těmto zemím začalo bohužel i jejich nesplácení. Důsledky, které mělo neplnění dluhové služby, byly pro tyto státy velmi bolestivé, nicméně její dodržení by pro ně bylo mnohem horší. Neplatiči byli odstřiženi od hlavních mezinárodních trhů na poměrně dlouho dobu. Od roku 1820 se objevují půjčky zahraničním vládám vždy v opakujících se vlnách. Každá vlna skončila vždy z důvodu objevení se problémů se splátkami. Problémy byly způsobeny buď krizí mezinárodního obchodu, nebo rozpočtovými krizemi půjčujících si vlád, popřípadě vyšlo najevo finanční zneužití zahraničního kapitálu (Fishlow, 1985: 385 - 387). Brzy po rozmachu půjček rozvojovým zemím, které se nacházely zejména v Latinské Americe, následoval po roce 1820 první šok. Ukázalo se, že bude pro tamní vlády problematické své závazky splácet. Další vlna proběhla o dekádu později v USA, kdy v období rekonstrukce nebyly některé jižanské státy schopné dostát svým dluhům. V 80. letech 19. století se opět dostaly do dlužní krize státy Latinské Ameriky, zejména pak Brazílie a Argentina. Velká vlna se objevila na začátku 30. let minulého století, předcházely jí menší vlny.

Ve zmíněném období se dostala do platebních problémů téměř celá Latinská Amerika, Východní Evropa, Turecko a Čína. V poválečném období se poprvé začíná objevovat refundace půjček jako částečné řešení problémů s dluhovou službou (Lindert – Morton, 1989: 43). Samozřejmě, že se objevují další vlny poskytování půjček a problémů s jejich splacením. Do tohoto konceptu zapadá dle mého názoru i oddlužování v rámci iniciativy HIPC. V tomto případě již nedošlo k tomu, že vláda odmítla splatit dluh, ale ve spolupráci s mezinárodním společenstvím a mezinárodními měnovými institucemi řešili vyvstalou situaci jiným způsobem. Domnívám se však, že ve výsledku byl dopad na celosvětovou ekonomiku stejný, i když se k němu došlo jinou cestou a další vlna půjček bude následovat, protože je tak v současnosti nastaven celý mezinárodní ekonomický systém.

3.1 Počátky dlužního problému

Co se týče dluhové problematiky, můžeme svoji pozornost upřít na mnoho různých problémů v závislosti na tom, jak pohlížíme na dluh. Můžeme se zaměřit na integritu celého mezinárodního ekonomického systému. V takovém případě by měla naše pozornost směřovat ke státům s největším dluhem, co se celkového finančního objemu týče, které měly problém svůj dluh splácet. Jedná se zejména o Mexiko a Brazílii. Dále se můžeme také zaměřit na situaci v nejchudších zemích, které jsou také zasaženy dlužními problémy. Většina chudých zemí (low income countries) nebyla nikdy považována za dostatečně bonitní, aby byla přitažlivá pro komerční zahraniční investory. Výjimku tvoří pouze pár zemí, mezi něž patří například Pobřeží slonoviny. Zajímavé pro zahraniční investory jsou také pouze určité segmenty trhu jako těžební nebo ropný průmysl, ale ne celý trh. Přitom právě přítomnost zahraničního kapitálu a jeho dopad na rozvoj ekonomiky, je hodnocen mezi odborníky velmi pozitivně. Chudé země měly velmi omezený přístup k soukromým zahraničním financím. Bylo pro ně možné dosáhnout na tyto finance třemi možnými

způsoby. Dva ze tří byly bilaterální půjčky, tedy v podstatě půjčky vláda vládě. První bilaterální cesta byla pomocí takzvaných exportních úvěrů. Bezproblémové fungování exportu v tomto případě zajišťovaly vládní nebo kvazi-vládní organizace, které působily jako prostředníci mezi vládami

a exportéry. Druhá bilaterální cesta byla takzvaná oficiální rozvojová pomoc (Official Development Assistance, ODA), která zahrnuje přímé dotace a půjčky s dotací ve výši nejméně 25 procent. Třetím způsobem byla možnost získání financí od multilaterálních institucí jako IMF, WB popřípadě regionální rozvojové banky (Easterly, 2002: 1678).

Na přelomu 70. a 80. let nic nenasvědčovalo tomu, že rostoucí tempo poskytování mezinárodních půjček by mohlo představovat zvláštní nebezpečí pro banky a potažmo celou světovou ekonomiku. Různé ukazatele dluhu, jako například hojně využívaný ukazatel podílu exportu na dluhu, vykazovaly velmi malé až žádné náznaky blížící se dluhové krize. Od poloviny 70. let zažíval export z půjčujících si zemí velký rozmach, takže ukazatel dluh/export byl v roce 1980 nižší, než v roce 1973. Zde je potřeba zmínit, že k poklesu indikátoru došlo i přes fakt, že celková výše dluhu zemí nevyvážejících ropu vzrostla z 130,1 miliardy USD na 474 miliard USD. Takovýto vývoj situace vítali jak mezinárodní finanční odborníci, akademici, tak politici. Pokračovala tak recyklace petrodolarů a pomalu se blížící dluhová krize nikoho neznepokojovala (IMF, 2015b).

Dluhové indikátory rozvojových zemí nevyvážejících ropu

	1973	1978	1979	1980	1981	1982
Celkový dluh (v miliardách USD)	130,1	336,3	396,9	474,0	555,0	612,4
Indikátor Dluh/Export	115,4	130,2	119,2	112,9	124,9	143,3
Indikátor Dluhová služba/Export	15,9	19,0	19,0	17,6	20,4	23,9

IMF (2015). World economic outlook 1986.

Zásadním faktorem, díky kterému mohlo dojít k takovému vývoji, bylo, že úrokové sazby z dolarových půjček byly trvale nižší než tempo růstu dolarového zisku z exportu půjčujících si zemí. Reálné úrokové sazby byly tedy trvale nižší než tempo růstu příjmu z reálného vývozu. Za těchto okolností není problém pro stát půjčit si všechny potřebné peníze ke splacení dluhové služby, aniž by docházelo k nárůstu ukazatele dluhu vůči exportu. Nicméně problém nastane v situaci, kdy úrokové sazby převýší růst příjmů z exportu. Pokud se tak stane, tak země půjčující si finance na dodržení své dluhové služby najednou začne vykazovat údaje, které znamenají rostoucí vývoj ukazatele dluh/export. Dříve či později bude taková země odříznuta od možnosti čerpat nové půjčky a bude nucena dostát své dluhové službě pouze z vlastních prostředků. V polovině 70. let se pohybovala úroková sazba půjčujících si států okolo 10 procent a příjmy z jejich exportu byly zhruba 15 procent. Za takových podmínek se snadno udržují ukazatele zadluženosti pod kontrolou a na dobrých číslech. Proto v té době jen velmi málo pozorovatelů vidělo nebezpečí, že v blízké budoucnosti budou muset přejít půjčující si země z čerpání nových půjček, na využití jejich obchodních přebytků pro uspokojení potřeb dluhové služby (Ferraro – Rosser, 1994: 336).

Další fáze mezinárodního půjčování měla již devastující účinek zejména na rozvojové ekonomiky. Proběhla v letech 1980 až 1982. Navázala tak na předchozí opojnou a vysoce ziskovou dobu mezi lety 1973 až 1979. Téměř nikdo z relevantních aktérů, ani věřitelé, ani dlužníci, ale ani odborníci nedokázali včasné a dostatečně rychle odhalit úspěch z předchozích let. Proto také nepředpovídali, že se bude jednat pouze o krátkodobé období. Obezřetní dlužníci a bankéři jistě očekávali i nadále rostoucí tempo ekonomik zadlužených států, ale opravdu málokdo předvídal náhlý a dramatický obrat ve vztahu úrokových sazeb a zisku po roce 1980. Po tomto roce sice pokračoval i nadále růst úrokových sazeb, ale kritický zlom znamenal kolaps a strmý pád příjmů z vývozu. Jakmile došlo k tomuto obratu ve vývoji, všechny ukazatele dluhu začaly vykazovat strmý nárůst, jak je patrné z tabulky dluhových indikátorů zemí nevyvážejících ropu. V důsledku to znamenalo, že z celosvětového objemu půjček se snížil objem půjček poskytnutých skupině rozvojových zemí nevyvážejících ropu z 24 procent v roce 1980, na 18 procent o rok později a na pouhých 7 procent v roce 1982. Ještě hůře na tom byl pro export, který poklesl z 26 procent v roce 1980 na pouhé 4 procenta během následujících dvou let. Problém s růstem úrokových sazeb a poklesem exportu byl ještě podtržen změnou pozice amerického dolaru na měnovém trhu. Většina dluhu byla splatná právě v dolarech, proto se změna na měnovém trhu dotkla i dlužní problematiky. Kurz dolaru začal růst, což mělo za následek pokles dolarových cen mezinárodně obchodovaných komodit (Kaminsky – Pereira, 1994: 15 – 16).

V 80. letech tak začalo mnoho chudých zemí pociťovat, co znamenají problémy s vyrovnáváním se s dluhovou službou. Dluhová služba představuje souhrn všech závazků z návratných zdrojů k určitému datu. Tento problém už dávno znaly země se středními příjmy (middle income countries), nicméně u této skupiny států se dluhová problematika řešila jiným způsobem, protože jejich věřitelé byly převážně komerční

banky, nikoliv oficiální mezinárodní měnové instituce. Prvopočátky vzniku dluhového problému rozvojových států můžeme najít v sedmdesátých letech minulého století. Významným milníkem té doby pro celosvětovou ekonomiku byly ropné šoky, které měly za následek radikální růst cen ropy. V těchto letech si začaly zejména rozvojové státy půjčovat ve velkém peníze od průmyslově vyspělých zemí. Zafungovaly zde principy tržního hospodářství a tak faktory nabídky a poptávky sehrály svoji roli. Ropné státy ukládaly své nově nabyté bohatství do západních bank, které tak mohly takzvané petrodolary investovat do svých domácích ekonomik, a proto na ně dluhová past nedopadla tak silně. Oproti tomu rozvojové státy začínají mít v důsledku růstu cen ropy problémy se svojí platební bilancí, kde se dostávají do deficitu, a proto z jejich strany roste zájem o úvěry. Rozvojové státy také vycházely z dominantního rozvojového paradigmatu, že chudé státy by měly investovat do průmyslu, kdy měl být import nahrazen industrializací domácího hospodářského sektoru, a infrastruktury. Tyto procesy měly být centrálně řízeny a hlavní roli tedy měly hrát státní vlády. Z toho vyplývá, že peníze si většinou půjčovaly státy, popřípadě státní podniky, a ne soukromé ekonomické subjekty (van den Berg, 2003: 33 – 34).

Skutečnost, že zahraniční státní dluh je z velké míry koncentrován ve veřejném sektoru, má vliv na to, jak se zadlužená země bude chovat v době krize. Před státy v takovéto situaci vyvstávají dva fundamentální problémy. První z nich je zcela zřejmý. Státy si musí rozmyslet, jakým způsobem budou převádět finanční prostředky z jejich rozpočtu zpět zahraničním věřitelům. Druhým problémem je, jak se stát vypořádá s převodem ze zisku v privátním sektoru do veřejného sektoru tak, aby byl schopen veřejný sektor dostát svým závazkům. V mnoha zemích není veřejný sektor dostatečně ekonomicky silný na to, aby byl sám schopen vypořádat se se státním dluhem. Logickým řešením se poté jeví zdanění soukromého sektoru, ale v některých státech chybí schopnost k takovému radikálnímu kroku. Je potřeba také zmínit fakt, že nebyť globálních

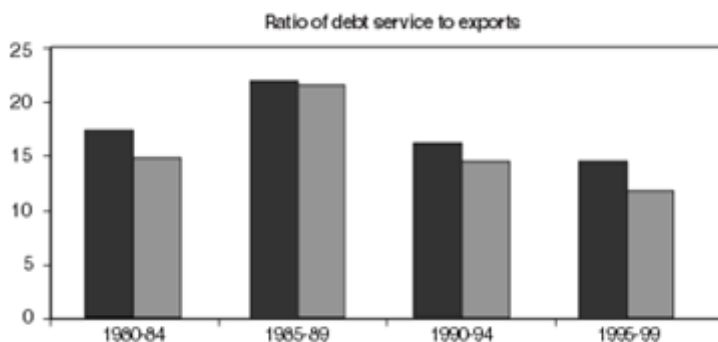
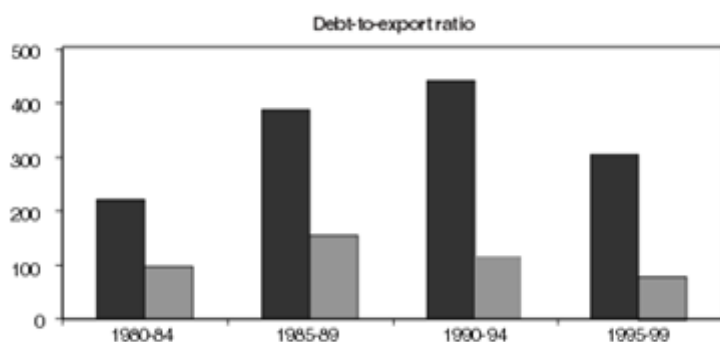
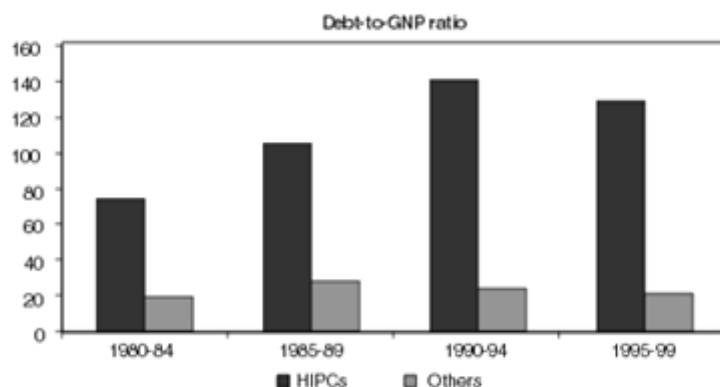
ekonomických šoků, k dluhové krizi by pravděpodobně nedošlo. Nicméně téměř ve všech státech, na které negativně dopadla externí dluhová krize, hrála svoji roli také špatná domácí politika. Proto je jen těžko pochopitelné, proč banky pokračovaly v půjčování i po roce 1979, kdy již byl politický zmatek v některých zemích viditelný (Sachs et. al, 1988: 242). Politická nestabilita společně s vysokým zahraničním dluhem ještě více podtrhává nedůvěru v politiky prosazované vládou. Vysoký dluh může narušit důvěru v probíhající vládní reformy a tím snižuje jejich možnost uplatnění, i kdyby se jednalo o zdravou hospodářskou reformu. Vysoký dluh také znepříjemňuje fiskální reformy. Fiskální reformy jsou zpravidla jednou z hlavních složek ekonomických reforem ve většině zadlužených chudých zemí. Mimo to, nadměrné zadlužení způsobuje, že se orgány zodpovědné za tvorbu nových politik soustředí především na krátkodobé období a to způsobuje problémy v dlouhodobém horizontu. V případě, že státy čelí tlaku zahraniční dluhové služby společně s dalšími běžnými krátkodobými závazky, jako jsou například mzdy státních zaměstnanců, je možné, že alokace zdrojů ze státního rozpočtu bude v rozporu s dlouhodobým ekonomickým zdravím. Všechny tyto okolnosti dohromady mohou nakonec vést k tomu, co Nicolas van de Walle pojmenoval jako politika permanentní krize. Jedná se o situaci, kdy řada vnějších a vnitřních krizových faktorů dohromady v krátkodobém horizontu dominují procesu vytváření politiky. V dlouhodobém výhledu ovšem vyvstává nebezpečí vytvoření slabých státních institucí (Moss – Chiang, 2003: 7 - 8).

3.2 Těžce zadlužené chudé země

Skupina zemí, ze kterých se nakonec staly těžce zadlužené chudé země (Heavily Indebted Poor Countries, HIPC), začaly vykazovat příznaky rostoucího a potenciálně nezvladatelného dluhu právě na začátku 80. let. Důležité ukazatele zadluženosti již tehdy vykazovaly vyšší čísla v této skupině států, než ve zbytku rozvojových zemí. Srovnání

těchto dvou skupin je znázorněno v příloženém grafu ukazatelů dluhu zemí HIPC a ostatních rozvojových zemí. Porovnání těchto skupin je méně zarážející v případě ukazatele dluh/dluhová služba. Je to způsobeno poměrně vysokým podílem zvýhodněných úvěrů od WB a IMF s relativně dlouhou dobou splatnosti pro země spadající do skupiny chudých a těžce zadlužených. Problémem ovšem bylo, že ostatní ukazatele byly pořád vysoké. Společnou charakteristikou zemí HIPC je, že jejich zadlužení začalo již v 80. letech. Dalším společným znakem skupiny těžce zadlužených chudých států je očividně to, že jsou chudé. To, že obyvatelé těchto zemí patří k nejchudším na světě, způsobuje, že o ně svět pociťuje zvláštní zájem. Třetím společným znakem jsou vysoké příjmy plynoucí z oficiální rozvojové pomoci. Hrubé transfery ve formě grantů a půjček od bilaterálních i multilaterálních dárců a věřitelů dosáhly do začátku iniciativy na oddlužení výše 445 miliard USD. V průměru tvořily transfery do zemí HIPC zhruba 10 procent jejich HDP v 90. letech. V některých případech to znamenalo více jak poloviční objem státních příjmů. V porovnání s ostatními rozvojovými zeměmi je to opět šokující, protože u ostatních rozvojových ekonomik to byly pouze dvě procenta HDP. Vysoká úroveň oficiální rozvojové pomoci plus faktory zmíněné v předešlé části textu, tedy rostoucí úrokové sazby a klesající export dohromady způsobily, že dluh zemí HIPC narostl do nezvladatelných rozměrů. Šlo o opačný vývoj, než se původně předpokládalo v počátcích rozvojové pomoci (Raddatz, 2007: 163 -164). Většina těžce zadlužených chudých států byla z Afrického kontinentu. Tyto země si mezi lety 1972 až 2002 půjčily něco okolo 540 miliard USD. V tom samém období splatily 550 miliard USD v jistinách a s úroky, ale i tak na konci minulého tisíciletí dlužily tyto státy nadále necelých 300 miliard USD (McLaughlin, 2005). Na těchto údajích je zhruba vidět, jak nevýhodné byly podmínky pro půjčování nejchudším zemím světa.

Ukazatele dluhu zemí HIPC a ostatních rozvojových zemí

The World Bank (2001): Global Development Finance.

Jak je možné, že se chudé státy dostaly do takové situace, kdy je potřeba přistoupit k tak radikálnímu kroku, jako je oddlužování? U většiny chudých zemí, kterým se budu věnovat, jsem se pokusil identifikovat několik zdrojů jejich problematické situace. (i) Zprvce se jedná o nerozvážené a nezodpovědné „přeúvěrování“ soukromými, ale i oficiálními věřiteli při komoditním boomu v 70. letech, bez kterého

by nejspíše nedošlo k přehnanému vládnímu půjčování. (ii) Druhým významným faktorem byla výše úrokových sazeb po celou dobu 70. let, která byla více než výhodná pro půjčující si státy. Bylo to způsobeno monetární a fiskální laxností průmyslových zemí, díky které bylo pro rozvojové země ekonomicky racionální využívat externí půjčky na financování rozvoje, ale i na spotřebu. (iii) V návaznosti na předešlý faktor, pak byla zdrcující skutečnost, že v následující dekádě začaly úrokové sazby stoupat a dluhová služba se stala zásadním problémem. (iv) Dalším významným faktorem, který sehrál svoji roli, byl globální monetární šok z let 1979 – 1981, jehož cílem bylo snížit světovou inflaci. Bohužel jeho vedlejším dopadem bylo navození hluboké a dlouhé recese, která nejvíce zasáhla rozvojové státy. Recese zde přetrvávala po dobu 70 měsíců, což bylo o dost déle než v zemích s rozvinutými ekonomikami, kde recese trvala zhruba 16 měsíců. Recese způsobila zhroucení komoditního trhu a kolaps cen zboží. (v) Vlády chudých rozvojových zemí příliš spoléhaly na externí úspory v cizích měnách v letech před začátkem dlužných problémů. Vlády také nebyly ochotné navýšit domácí úspory a podpořit snížení domácí spotřeby. Vycházeli totiž z mylné představy mezinárodních měnových institucí, že kolaps cen na trhu s komoditami bude mít jen krátké trvání (Greene – Khan, 1990: 8). (vi) Šestý faktor se týká pouze zemí ze sub-saharské Afriky, které spadají do skupiny států HIPC. Z tohoto regionu je většina zemí HIPC, proto si myslím, že se jedná o relevantní faktor. Dlouhotrvající a zničující sucha mezi lety 1981 až 1984 znamenala poškození tamního zemědělství a rostlinné výroby celého kontinentu. Ve výsledku to byla další krutá rána pro již tak křehké africké ekonomiky. (vii) Opakované předělávání splátkových kalendářů u oficiálních i soukromých půjček v prvních letech krize, mělo za následek zvýšení dluhu. (viii) Protekcionismus na zemědělských trzích a trzích produktů s nízkou náročností výroby znamenal také problém, který se ještě více umocnil v době začátku krize. Pro nerozvinuté

ekonomiky chudých států je téměř nemožné diverzifikovat jejich výrobu. Tím pádem se pro ně stává daleko náročnější obstat na mezinárodních trzích a posílit jejich export. Právě silný export by však mohl znamenat cestu ven z dluhové propasti (Mistry, 1992: 11).

Dalším možným úhlem pohledu na příčiny vzniku dlužních problémů je jejich rozdělení na vnější a vnitřní příčiny. Vnější souvisejí s vývojem celosvětové ekonomiky a můžeme mezi ně zařadit zrušení vázanosti amerického dolaru na zlato v roce 1971, ropné šoky ze sedmdesátých let, pokles cen ostatních komodit, na kterých byly rozvojové státy závislé a uzavření západních trhů rozvojovým zemím ve snaze zmírnit dopad krize na vlastní ekonomiky. Svoji roli sehrála i stále probíhající Studená válka. Velmoci USA a SSSR se snažily posílit svoje mocenské postavení a činily tak i skrze poskytování půjček a úvěrů. Jako příklad lze uvést poskytnutí půjčky Demokratické republice Kongo z finančních prostředků IMF a WB. Všeobecně se vědělo, že peníze nebyly využity na pomoc chudým, ale ponechal si je pro své vlastní účely tamní diktátor Mobutu Sese Seko (Dooley, 1994: 10). Západ si tímto způsobem kupoval náklonnost rozvojových států. Dalším vnějším faktorem zadluženosti byl růst úrokových sazeb na počátku osmdesátých let. Dopad na rozvojové země byl takový, že se zhoršila možnost zisku nového úvěru a již uzavřené úvěry se začaly značně prodražovat. To hnalo zadlužené země k zoufalému řešení, kdy si půjčovaly znovu, aby byly vůbec schopny dostát aspoň části svých závazků plynoucích z předchozích půjček. Pro ilustraci zmíním situaci v Nigerii. Země si půjčila v letech 1985 a 1986 osm miliard amerických dolarů. Tím se jim podařilo splatit 16 miliard z dluhu, který vznikl právě čerpáním výše zmíněné půjčky. Nicméně stále dlužili více jak 20 miliard (Wapmuk – Agbalajobi, 2012: 32 – 33).

Vnitřní příčiny představují ty faktory zadlužení, které mohly zadlužené státy samy ovlivnit. Politická situace v zadlužených zemích je asi nejvýznamnějším faktorem. Ve většině států této skupiny byly významné politické problémy. Jednalo se většinou o státy, kde jako forma vlády panovala diktatura, nebo o státy směřující k takovému politickému uspořádání. V těchto státech se často vyskytovala vysoká míra korupce, vládnoucí vrstvy zneužívaly peněz z půjček k upevnění své mocenské pozice, potlačení opozice, financování loajálních armád nebo prostě jen pro vlastní potřebu. Kromě politických problémů se negativně projevovaly i špatné klimatické podmínky, zejména u států, jejichž export je odvislý od vývozu zemědělských potravin. V případě, že se jedná o jedno-druhovou ekonomiku, dochází k znásobení problémů. Tyto problémy byly v některých případech podpořeny ještě například nedostačujícím fiskálním managementem, či špatně zvolenou daňovou politikou. Jinými slovy státní správa také podpořila negativní trend a ještě více prohloubila špatnou ekonomickou situaci daných států. Pro lepší ilustraci jsem vnější a vnitřní příčiny zpracoval do přiložené tabulky. Jednotlivým faktorům a zemím se budu konkrétněji věnovat v dalších kapitolách práce.

Omezení ekonomického růstu ve vybraných zemích

	Ghana	Mozambik	Tanzanie	Uganda	Zambie
Politická nestabilita/občanská válka	O	X	X	X	O
Přírodní kalamity	O	O	O	O	X
Nízký/negativní hospodářský růst	X	X	X	X	X
Inflace	X	X	X	X	X
Fiskální deficit	X	X	X	X	X
Klesající export	O	X	O	O	X
Klesající ceny komodit	X	X	X	X	X
Důraz na primární komodity	X	X	X	X	X
Nestabilní národní měna	O	X	X	X	O
Omezení rozvoje soukromého sektoru	X	X	X	X	O
Neefektivní management hospodářství	X	O	O	X	O
Špatná státní správa	X	X	X	X	O

Růst populace	O	O	X	X	X
Vysoká chudoba	X	X	X	X	X

Gautam, 2003: 116 – 117.

3.3 Důsledky vysoké zadluženosti

Nadměrná zadluženost má celou řadu negativních důsledků, i když nepřeroste přímo v dlužní krizi nebo platební neschopnost. Důsledky se nevyskytují jednotlivě, ale vždy se objevují ve větším počtu a navzájem se jejich efekt ještě umocňuje. Asi největší problém představuje takzvaný dluhový převis, který je popsán v následující podkapitole. Vysoká zadluženost v krajním případě vede ke vzniku dlužní krize, která má negativní dopad na ekonomiku postiženého státu. Prvním a asi nejvíce ničujícím efektem dlužní krize je odliv kapitálu. Země skupiny států HIPC používaly tento kapitál k financování dlužní služby. Výsledkem bylo, že kapitál z nejchudších zemí směřoval směrem ven a ne dovnitř. Problém přerost do takových rozměrů, že i mezinárodní měnové instituce, hlavně WB a IMF, které měly poskytovat pomoc zadluženým zemím, z nich ve finále také odčerpávaly kapitál. Výkaz kapitálových toků IMF ukazoval, že do organizace přišlo o 8,6 miliardy USD více ze splátek půjček, než kolik jich poskytl. Ve snaze tento negativní trend zvrátit podporoval IMF a WB globální pokles úrokových sazeb (Ferraro – Rosser, 1994: 19). Pokud stát již nedisponuje finančními prostředky ze zahraničí, znamená to pro něj, že musí snížit veřejné výdaje a snížit import. Státy zasažené dlužní krizí již nemohou počítat s výdaji nad rámec jejich vlastní produkce a dochází také k celkovému snížení poptávky. Investice se také snižují, ale naopak roste nezaměstnanost a oslabuje se domácí měna. Tato opatření mají mít pozitivní dopad na zvýšení konkurenceschopnosti výrobků domácí ekonomiky na mezinárodních trzích. Nicméně přílišná podpora exportu má i svá negativa, protože se začínají opomíjet potřeby domácí ekonomiky. Země

jsou pak nuceny některé životně důležité produkty, hlavně potraviny, dovážet ze zahraničí. Klesají i výdaje státu na sociální služby. V některých případech začíná sociální služby poskytovat soukromý sektor, tím pádem se stávají hůře přístupné pro celé spektrum obyvatelstva. Celkově klesají výdaje státu, což vede ke snižování počtu zaměstnanců ve veřejné službě, již zmíněné privatizaci a snížení podpory pro drobné domácí podnikatele. Výsledkem je vyšší nezaměstnanost (Seyal, 1988: 5).

3.4 Dluhový převis a udržitelný dluh

Politické, ekonomické i sociální problémy zmíněné v tabulce o omezení ekonomického růstu nejsou pouze příčinou, ale představují i důsledek vysoké míry zadluženosti daných států. Teorii prokazující negativní dopady vysokého zadlužování představil v osmdesátých letech Paul Krugman. Jedná se o hypotézu dluhového převisu, která již dopředu počítá s tím, že věřitelům nebude splacena půjčka v plném rozsahu. Znamená to, že očekávané splátky dluhu budou nižší, než celková hodnota dluhu. Vysoké dluhové břemeno představuje komplikace i pro ekonomické a politické reformy a je tak značnou překážkou pro dosažení hospodářského růstu a celkového zlepšení ekonomické situace. Proto je podle Krugmana v takové situaci lepší, když nebude původní půjčka splacena v plné výši. V takovéto situaci je odpuštění dluhu v zájmu obou zainteresovaných stran, jak dlužníka, tak věřitele. Dlužník je lépe schopný dostát zbylým závazkům z nesplacených půjček, což je dobrá zpráva i pro věřitele (Krugman, 1988: 255 – 256).

Ze situace, kdy se dostane státní ekonomika do dluhového převisu, pro ni plyne několik negativních důsledků. Zaprvé budou věřitelé méně ochotni poskytovat další půjčky, i když požadavek na finanční podporu bude podpořen existencí reálného výnosného projektu. Zadruhé dlužník nebude ochotný vytvářet nové ekonomické projekty a investovat do nich,

protože veškeré výnosy z takovýchto projektů půjdou do rukou věřitelů. Dluhový převis tak působí značně demotivujícím způsobem jak na soukromé investory, tak i na státní vládu, která může být ve výsledku odrazena například od přijetí účinné hospodářské politiky (Deshpande, 1997: 172).

Čerpání půjčky je v dnešním globalizovaném a ekonomicky značně propojeném světě považováno za běžnou věc a využívají ji jak státy, tak jednotlivci. V některých případech je to jedna z možností jak pozitivně ovlivnit ekonomickou situaci, jindy jde o počin, který má velmi negativní dopad na celé státní hospodářství. Záleží na konkrétní ekonomice, jak se dokáže vyrovnat s dluhem, který z čerpání půjčky plyne. Proto je důležité rozdělit dluh na udržitelný a neudržitelný. Neudržitelný dluh je definován jako takový dluh, u něhož budou budoucí platby tak vysoké, že ovlivní hospodářský růst celé země. V minulosti byly prováděny pokusy na stanovení velikosti dluhu, který již bude mít celostátní dopad a jeho splacení bude problematické. Pro stanovení dluhové prahu se mohou používat různé indikátory. Jako příklad jsem vybral ty, které použil i Daniel Cohen. Podle Cohena jsou pro určení platební schopnosti států důležité poměry mezi výší dluhu a hrubým národním produktem, mezi dluhem a exportem a mezi dluhem a příjmy z daní (Cohen, 1997: 10 – 12). Kritéria použitá Cohenem se v zásadě moc neliší od těch, která použila WB v rámci iniciativy HIPC, nicméně nejsou zcela totožná, a proto výsledky kritických hodnot pro dluhovou udržitelnost se liší (viz. Kritické hodnoty pro udržitelnost dluhu). Dalším důležitým ukazatelem je kvóta dluhové služby, která není znázorněna v tabulce, ale bezesporu má svoji vypovídající hodnotu. Jedná se o poměr dluhové služby, tedy celková suma úroků a splátek, k exportním příjmům. Dalo by se říci, že největší informační hodnotu o dluhovém zatížení mají ukazatele vztahující se k exportu, protože exportované zboží a služby

se většinou platí v cizí měně, nikoliv v domácí. Splátky vládních půjček se také většinou platí v cizích měnách, proto je tento typ ukazatelů důležitý.

Kritické hodnoty pro udržitelnost dluhu, v procentech

	Cohen	HIPC	HIPC II
Dluh/Hrubý národní produkt	50	60	60
Dluh/export	200	200 – 250	150
Dluh/státní příjmy	300	280	250

van den Berg, 2003: 31.

WB posuzuje dluhovou udržitelnost podle výše zmíněných kritérií, přičemž největší důraz klade na ukazatel dluh vůči exportu. Ovšem pokud bychom použili jiná kritéria, počet zemí, které se potýkají s neudržitelným dluhem, by vzrostl. Například ekonom David Woodward také zmiňuje důležitost ukazatelů, které používá WB, ale nastavuje práh udržitelnosti na jiných číslech. Pro Woodwarda je přijatelná hodnota dluhu vůči příjmům státu na 155 procentech, což je téměř polovina oproti iniciativě HIPC. Woodward dále pracuje s ukazatelem dluhová služba oproti příjmům. Zde je pro něj přijatelná hranice 10 procent. Jeho ukazatele ukazují na vysokou míru zadluženosti v porovnání se schopností vlády produkovat zisk a tím pádem i příjmy. Woodwardem používané ukazatele by se také měli brát v potaz při zkoumání udržitelnosti vnějšího státního dluhu. Jako indikátor vládní schopnosti splácet své závazky jsou lepší vládní příjmy než export podle Woodwarda. V některých případech není vztah mezi exportem a příjmy

dostatečně silný na to, aby ospravedlnil používání pouze exportu, jako nejdůležitějšího ukazatele spojeného s vnějším dluhem. (Northover – Joyner – Woodward, 1998: 3).

Výše uvedená kritéria se pokusím využít v dalších kapitolách práce, kde se budu věnovat jednotlivým státům. Pokusím se vyhodnotit, jaký dopad na ně měla iniciativa Světové banky HIPC. Pro HIPC II byly použity jiné ukazatele než dluh/hrubý národní produkt, proto není v tabulce uvedena jeho hodnota.

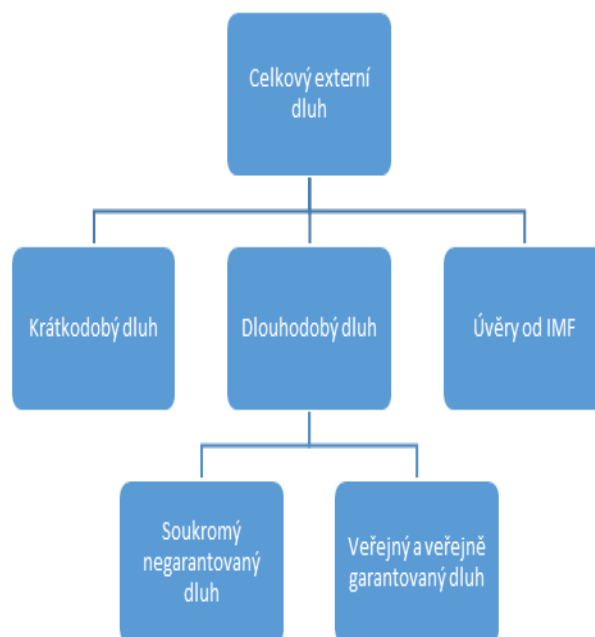
3.5 Externí dluh a jeho součásti

Zde bych se chtěl pokusit vysvětlit, co je to externí dluh a jaké jsou vztahy mezi jeho jednotlivými součástmi. Celkový externí dluh je součet krátkodobého dluhu, dlouhodobého dluhu a úvěru od IMF. Představuje celkovou dlužnou sumu věřitelům, kteří nemají trvalé bydliště v dané zemi. Je možné ho splatit jak v domácí, tak v zahraniční měně.

Krátkodobý dluh je definován jako externí dluh se splatností menší než jeden rok. WB požaduje pouze data týkající se dlouhodobého dluhu, a proto je poskytování informací ke krátkodobým dluhům dobrovolné. Velmi často je také složité přesně monitorovat výši dluhu se splatností pouze jeden rok. Informace o úvěru od IMF jsou poskytována přímo IMF. Tyto informace jsou vyhodnocovány na základě množství SDR, které stát vlastní. Dlouhodobý dluh je ten, který má dobu splatnosti delší než jeden rok. Skládá se jak z dluhů veřejných tak soukromých. Soukromý negarantovaný dluh představuje externí závazky soukromých dlužníků, jejichž splatnost není garantována veřejným subjektem v zadlužené zemi. Veřejný dluh a veřejně garantovaný dluh představují vnější závazky veřejného sektoru. Veřejný dluh je suma půjčených financí plus úroky z nich, které si půjčily vlády nebo místní vládní agentury. Oproti tomu veřejně garantovaný dluh čerpali soukromí činitelé, ale jejich splacením

se zavázal veřejný subjekt. Pro lepší orientaci, přikládám graf zpracovaný podle dat WB (The World Bank, 2015f: 158 – 160).

Externí dluh a jeho součásti

The World Bank, 2015: 158.

3.6 Dílčí shrnutí

V této kapitole jsem představil a definoval hlavní termíny, které jsou použity v dalších kapitolách práce. Nastínil jsem také problematiku vzniku dluhů. Zjistil jsem, že se nejedná v žádném případě o nový fenomén, protože první dochované zmínky o poskytování půjček jsou již z dob antického Řecka. Z prací o vývoji celosvětového ekonomického systému vyplívá, že se střídají období, kdy jsou půjčky poskytovány ve velkém, s obdobími, kdy nejsou dlužné státy schopny dostát svým finančním závazkům. Jedna z těchto vln se také odehrála v druhé polovině minulého století, kdy můžeme 50. a 60. léta označit za zlatou dobu, 70. léta jsou obdobím růstu, který vedl k úpadku a platební neschopnosti v 80. letech a v počátku 90. let. Analyzoval jsem okolnosti, které vedly k dlužní krizi v této době, a představil skupinu států, na kterou měla tato krize největší

negativní dopad. Tyto negativní důsledky byly také zpracovány, přičemž největší prostor byl věnován vysvětlení teorii dluhového převisu a konceptu udržitelného rozvoje. Jedná se o teorie a koncepty, které značným způsobem ovlivnily přístup WB k oddlužování a samotné iniciativě HIPC. Ukazatele udržitelného dluhu pro iniciativu HIPC a její rozšířenou verzi HIPC II jsou uvedeny v tabulce a blíže popsány v textu. Jedná se o ukazatele, které hrají důležitou roli v rámci celého procesu oddlužování a budou je nadále používat ve své práci.

4 SVĚTOVÁ BANKA

Ve druhé kapitole mám v plánu přiblížit okolnosti vzniku Světové banky (WB). Chtěl bych také zmínit cíle, které měla tato mezinárodní organizace plnit po svém založení, jaké byly cíle zakladatelů a jaké si WB stanovuje v současnosti. Představím princip, jakým probíhá poskytování půjček jednotlivým státům. Jádrem mé práce bude bližší zkoumání dluhových problémů v rámci iniciativy HIPC, a především, jak se k těmto problémům staví Světová banka. V poslední části této kapitoly představím WB jako jednoho z nejvýznamnějších poskytovatelů dat a statistik o zadlužení jednotlivých států. Reakci mezinárodního společenství na stav, kdy půjčujícím si státům přerostly jejich půjčky přes hlavu, přiblížím v následující kapitole, kde se již budu konkrétněji věnovat iniciativě HIPC.

4.1 Založení a cíle Světové banky

Již více než půl století nazpět můžeme datovat založení Světové banky. Vznik WB je neodmyslitelně spojen s konferencí ve městě Bretton Woods v americkém státě New Hampshire, která započala prvního července 1944. Jednání trvala více než dvacet dní a jejich výsledkem byly dohody, které byly vyjednány mezi budoucími vítěznými mocnostmi druhé světové války. Na vyjednávání se nejvíce podílely Spojené státy americké a Velká Británie, které měly dominantní postavení mezi dalšími účastníky. Jednání v Bretton Woods byla reakcí na globální ekonomickou a politickou situaci v předchozích letech, kdy byl svět sužován druhou světovou válkou, ale hlavně na meziválečnou ekonomickou situaci. Konference měla za cíl změnit poválečné ekonomické uspořádání světa tak, aby již znovu nemohlo dojít ke konfliktu takových rozměrů, jako byla stále ještě probíhající světová válka (Boughton, 2002: 4 - 6).

Státy, které se účastnily jednání v Bretton Woods, odsouhlasily založení tří mezinárodních organizací. Jednalo se o Organizaci

pro mezinárodní obchod (International Trade Organization, ITO), která nakonec nevznikla. Nicméně její hlavní myšlenka byla později realizována Všeobecnou dohodou o clech a obchodu (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT). Dále bylo schváleno založení Mezinárodního měnového fondu (International Monetary Found, IMF) a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD), ze které vznikla dnešní Světová banka. Dle smlouvy vztahující se k založení WB měly být její hlavní cíle následující:

1) Pomoci při obnově a rozvoji území členských států tím, že usnadní investice kapitálu pro výrobní účely, včetně obnovení ekonomik zničených nebo rozvrácených válkou. Přeměnou výrobních zařízení uzpůsobených pro předchozí válečnou výrobu tak, aby odpovídaly mírovým potřebám výroby. Dále podpora rozvoje výrobních zařízení a zdrojů v méně rozvinutých zemích.

2) Podpořit soukromé zahraniční investice pomocí garancí nebo spoluúčastí na půjčkách, ale i jiných investicích prováděných soukromým sektorem. Absenci soukromého kapitálu nahradit za vhodných podmínek vlastním kapitálem.

3) Podpořit dlouhodobý vyrovnaný růst mezinárodního obchodu a udržovat rovnováhu v platební bilanci pomocí mezinárodních investic do rozvoje výrobních prostředků členských států a tím zvýšit jejich produktivity, životní úroveň obyvatel a také pracovních podmínek na jejich území.

4) Zprostředkovat nebo se zaručit za mezinárodní půjčku poskytnutou z jiných prostředků než z prostředků WB tak, aby se více naléhavé projekty vyřešily a realizovaly v co nejkratším čase.

5) Podílet se na zahraničních investicích na území členských států v poválečném období za účelem hladkého přechodu daných ekonomik

z válečné na mírovou produkci (Yale Law School; Kapur – Lewis – Webb, 1997: 57 - 59).

Časem se začala působnost WB rozšiřovat a v současnosti bychom ji mohli označit za jeden z hlavních finančních zdrojů světové pomoci. Svým klientům poskytne každý rok 20 miliard amerických dolarů ve formě úvěrů a půjček na jejich rozvojové projekty. Světová banka disponuje finančními prostředky, kvalifikovanými odborníky na vysoké úrovni a vědomostní a informační základnou. Díky těmto faktorům je WB schopna individuálního přístupu ke každé rozvojové zemi na její cestě ke stabilní a udržitelné ekonomické situaci v budoucnosti. WB se sama nedefinuje jako banka v klasickém slova smyslu, ale spíše jako unikátní partnerství mezi státy a organizací samotnou. Takovéto partnerství vzniklo za účelem snížení chudoby a podpory rozvoje. Skupina Světové banky se skládá z pěti institucí, které jsou řízeny členskými státy (The World Bank, 2015j).

Činnost Banky je zaměřena hlavně na pomoc nejchudším a nejméně rozvinutým zemím světa, přes to by však měla pomáhat všem členským státům. Banka se snaží vytvořit a posilnit předpokládané základní faktory k přilákání a udržení soukromých investic. Díky poradenské činnosti a půjčkám od Světové banky mohou vlády jednotlivých členských států prosadit potřebné reformy ekonomických systémů. Garance poskytnuté Světovou bankou přispívají ke snižování případných rizik, v rozvojových ekonomikách pro soukromé investory, na minimum. Investoři potom nemají strach v takovýchto zemích, kde jsou principy tržní ekonomiky v začátcích, začít provozovat svojí činnost. Postupem času si začali ve Světové bance uvědomovat existenci a možné budoucí rozšíření problémů rozvojových zemí. Proto začala Světová banka spolupracovat s rozvojovými státy na zavedení ucelenějšího přístupu k této problematice. Výsledkem tohoto přístupu je Komplexní rozvojový rámec (Comprehensive Development Framework, CDF), ve kterém se Světová banka již neomezuje na pouhé poskytování

finančních prostředků na rozvojové projekty. Nově jsou brány v úvahu i problémy lidského a sociálního rozvoje, popřípadě způsob vlády v daném státě. Dále je důležité samotné zapojení konkrétní země do rozvojového programu, který se soustředí na dosažení stanovených změn v dlouhodobém horizontu. Do spolupráce jsou, kromě vlád a Světové banky, zapojeni také dárci, občanská společnost, představitelé soukromého sektoru, popřípadě další účastníci rozvojových aktivit, jako např. nevládní organizace. Tímto přístupem se má docílit většího rozvoje a efektivnějšího boje s chudobou. Napomoci tomu má například dosažení cílů, které si Světová banka stanovila splnit do roku 2030. Skoncování s extrémní chudobou tím, že klesne podíl lidí žijících s méně jak 1,25 dolaru na den pod 3% světové populace. Dále pak podporou společné prosperity tím, že zvýší příjem spodních 40% obyvatel v každém státě (The World Bank, 2015).

Za celou dobu existence se ve WB vystřídal několik názorových proudů jak přistupovat k rozvojové problematice. Je jasné, že díky rozsáhlému spektru zainteresovaných aktérů, nepanovala absolutní shoda v tom, jakým směrem se ubírat. V současnosti se snaží být WB jakousi arénou, kde se setkávají různé přístupy, dosahuje se konsenzu a výsledkem jsou nové iniciativy a projekty. I přes to se WB ocitá pod silnou palbou kritiků a v některých případech s nimi lze jen velmi těžko nesouhlasit. Kritice věnuji samostatnou podkapitolu, nyní ještě zmíním přístup k rozvoji v letech 1989 až 2002. Jedná se o nejdůležitější období z pohledu mé práce, protože v těchto letech pod vlivem převládajících názorových proudů byla spuštěna iniciativa HIPC (1996) a následně i HIPC II (1999). Pohled WB na rozvojovou otázku byl v tomto období ovlivněn Washingtonským konsenzem, který vznikl na konci 80. let jako reakce na krizi v Latinské Americe. Nicméně déle než jednu dekádu z jeho hlavních myšlenek vycházelo i jednání WB a IMF. Ekonom WB John Williamson byl autorem textu Washingtonského konsenzu. Představil tři základní doporučení, která mají být vykonávána dohromady

a na nichž je konsenzus postaven. Jednalo se o maximalizaci liberalizace hospodářství, co nejrychlejší privatizaci a dodržování přísné fiskální politiky (Williamson, 2004: 1 -2). Tento neoliberální přístup vyvolával značné kontroverze a protichůdné názory. Přívrženci neoliberalismu říkají, že jedním z nejhorších možných hospodářů je sám stát, a proto by se měl dát daleko větší prostor soukromému sektoru. Stát by měl pouze plnit stabilizační roli a nastavit základní ekonomická a právní pravidla fungování a o zbytek se postará sám trh (Harvey, 2005: 2). Odpůrci oponují tím, že se jedná pouze o ospravedlnění vykořisťování přírodního bohatství a pracovní síly chudých států těmi bohatými. Bohaté státy si takovým přístupem zajišťují vstup na trhy chudých zemí. Tím dochází k jejich bohatnutí na úkor právě těch chudých států, na jejichž trh vstoupily státy s rozvinutou ekonomikou (Barnett, 2010: 23).

Nejen díky cílům, které si WB stanovila, ji můžeme považovat za jednoho z nevlivnějších aktérů v rozvojové politice a v boji proti chudobě. Silnou stránkou WB při vykonávání její činnosti je také to, že disponuje rozsáhlým množstvím statistických dat spojených s rozvojovou problematikou. Mimo to také kontroluje významné finanční i poradní prostředky, které jsou nepostradatelné pro rozvojové země. Finanční síla WB je asi nejvýznamnější faktor, pomocí kterého je schopna ovlivňovat politiku rozvojových států podle svých představ. Od svého založení se WB snaží zlepšit ekonomickou pozici chudých a nerozvinutých států, pomoci obyvatelům těchto států žít spokojenější život a v neposlední řadě se vypořádat s důsledky kolonialismu. Dosáhnout těchto cílů se WB snaží i aktivním bojem s dluhovou problematikou rozvojových států (Lindner – Strnad, 2006: 121 – 122).

4.2 Organizační struktura a rozhodovací procesy ve Světové bance

To, co je ve většině textu označováno jako Světová banka, je vlastně společný název pro Mezinárodní banku pro obnovu a rozvoj (IBRD) a Mezinárodní asociaci pro rozvoj (IDA). K těmto mezinárodním měnovým institucím se postupem času přidávaly další měnové instituce a společně vytvořily to, co je dnes nazýváno jako Skupina Světové banky. Postupně se přidala Mezinárodní finanční korporace (International Finance Corporation, IFC), Multilaterální agentura pro investiční záruky (Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA) a Mezinárodní centrum pro řešení investičních sporů (International Centre for Settlement of Investment Disputes, ICSID).

IDA byla založena v roce 1960, až 16 let po brettonwoodské konferenci, kvůli obavám, že země s nízkými příjmy (low income countries) nebudou schopny dosáhnout na půjčky poskytované IBRD. IDA vznikla jako fond pro poskytování zvýhodněných půjček nejchudším zemím. Finance pro IDA poskytly členské státy a část jich byla převedena z IBRD. Hlavní výhodou čerpání půjček z IDA je jejich malá úroková sazba a v některých případech jsou finance poskytovány i formou grantů. Pomoc v rámci IDA je obecně považována za oficiální rozvojovou pomoc (ODA). Od svého založení je IDA největším poskytovatelem multilaterálních půjček pro nejchudší státy. V současnosti je okolo 80 zemí oprávněno čerpat pomoc od IDA, mezi nimi i 39 sub-saharských států. Pro půjčky od IDA je typické desetileté bezúročné období a se splacením celého dluhu se počítá v horizontu 30 až 40 let. Po bezúročném období je výše úroku většinou stanovena na 0,75 procenta půjčené částky (Weiss, 2008: 3 a 6).

WB v podstatě funguje na podobných mechanismech jako akciová společnost. 188 členských států tak můžeme považovat za akcionáře. Je důležité také zmínit, že členství není automatické a je nutné

o něj nejprve požádat. Akcionáři jsou zastoupeni v Radě guvernérů, což je orgán, který rozhoduje o finální podobě politik prosazovaných WB. V Radě guvernérů zasedají ministři financí nebo ministři pro rozvoj a scházejí se jednou ročně. Platí zde pravidlo, že váha hlasu guvernéra odpovídá váze hlasu celé země v IBRD (The World Bank, 2015h). Kontroverzi ovšem přináší další důležitý orgán WB. Jedná se o Radu výkonných ředitelů (Executive Directors). Tato Rada je složena z 25 členů. Část jich je jmenována domácími vládami a část jich je volena. Největší přispěvatelé do rozpočtu mají jisté místo. Jedná se o zástupce USA, Německa, Japonska, Francie, Velké Británie, Číny, Saudské Arábie a Ruska. Výkonní ředitelé rozhodují o každodenní činnosti organizace. Zpravidla se zde rozhoduje na základě konsenzu o věcech jako schvalování půjček, rozpočtu, strategiích pomoci a nových politikách. Výkonní ředitelé mají dvě role, které by měli plnit. Na jedné straně jsou členy exekutivního orgánu WB a jsou pověřeni prováděním technicky objektivních a zároveň politicky neutrálních politik. Na druhé straně jsou jmenováni nebo zvoleni členskými státy a jako takoví by měli reprezentovat jejich zájmy (Leech – Leech, 2004: 17). Problém nastává v situaci, kdy jsou zástupci voleni a ve volební okresku jsou dohromady industrializované země a země rozvojové. V takových případech dominují rozvinuté státy, které prosadí svého kandidáta. Důsledkem je, že další rozvinuté státy mají v podstatě stálého zástupce mezi výkonnými řediteli. V průměru je v jednom volebním obvodu 11 členských států, ale ve skutečnosti jsou obvody diametrálně odlišné. Například v indickém obvodu jsou pouze čtyři členové. Oproti tomu dva největší obvody jsou v Africe a každý má více jak dvacet členů. Tyto dva nejpočetnější obvody zastupují většinu z nejchudších zemí světa, které se největší měrou účastní programů WB a IMF (The World Bank, 2015g). To, že země, které jsou nejvíce zastoupené v projektech WB a IMF mají pouze dva výkonné ředitele, je velmi limitujícím faktorem rozvoje a provádění efektivních strategií snižování chudoby. Z tohoto důvodu sílí hlasy, které volají

po navýšení zastoupení chudých zemí v Radě výkonných ředitelů. Změny kvót pro výpočet hlasů v letech 2006 a 2012 bohužel neměly žádný reálný dopad pro nejslabší světové ekonomiky.

Co se rozhodovacích procesů týče, zaměřím se hlavně na IBRD. Rozhodování v IDA probíhá velmi podobně a ostatní agentury jsou závislé právě na procesech v IBRD. Na jednáních v Bretton Wood bylo oficiálně rozhodnuto, že IBRD bude založena na principu akciové společnosti a síla hlasů jednotlivých členů bude určena podle počtu akcií, které vlastní. Právo podílet se na rozhodovacím procesu mají samozřejmě všichni členové, ale váha jednotlivých členských hlasů se liší. Každému členskému státu je však garantován základní počet 250 hlasů. Další hlasy se potom odvíjejí od toho, kolik dodatečného kapitálu členský stát vloží do společné kasy. Díky nerovnosti hlasů vyvstávají otázky ohledně demokratičnosti systému, protože takto nastavená pravidla jsou diskriminující pro chudé a rozvojové ekonomiky, proto jim je garantováno oněch 250 hlasů. I přes tento fakt ale samy USA disponují více jak třikrát větším počtem hlasů než všechny sub-saharské státy dohromady. Je to způsobeno tím, že v průběhu existence WB několikrát došlo k navyšování kapitálu, který poskytly nejvyspělejší ekonomiky světa. Tím pádem se zvýšil počet jejich hlasů a garantované hlasy již neměly takovou hodnotu jako předtím. Původně garantované hlasy představovaly 11 procent z celkového počtu hlasů. Po navýšení kapitálu však tvoří pouze 3 procenta celkových hlasů. K tomu, aby došlo ke změně v počtu garantovaných hlasů, je potřeba více jak 85 procent všech hlasů. Vzhledem k tomu, že USA disponují více jak 16 procenty hlasů, je jakákoliv změna bez jejich souhlasu nemožná (Griffith-Jones, 2002: 5 – 6). Tento fakt je také jedním z nejvíce diskutovaných a zároveň kritizovaných v rámci celého fungování WB. USA tak disponují možností vetovat důležitá rozhodnutí. Příkladem může být změna procent hlasů potřebných k prosazení důležitých rozhodnutí, kdy dříve stačilo pouze 80 procent. USA v té době disponovaly větším procentem hlasů,

než v současnosti. Nicméně chtěly snížit své členské příspěvky, ale zachovat si rozhodující postavení, a proto prosadily změnu z 80 na 85 procent hlasů pro schválení důležitých rozhodnutí o fungování organizace. Existence tohoto veta, však neznamena, že by USA nějakým způsobem ovládaly WB. Naopak, i když USA disponují možností blokovat rozhodnutí, dává to stejnou moc blokovat rozhodnutí USA malým skupinám států. Jinými slovy pravidlo super-majority dává USA schopnost zabránit akci, ale také omezuje schopnost iniciovat akci. Stejně tak jako USA, mohou disponovat vetem i rozvojové a chudé státy, pokud budou jednat jako sjednocený celek (Leech – Leech, 2004: 8). V roce 2008 proběhly ad hoc úpravy volebních kvót rostoucích mocností Číny, Mexika, Turecka a demokratické Koreje. Kvóty se změni až poté, co stát odešle členské příspěvky. V roce 2012 byly implementovány změny, které byly schváleny v roce 2010. Výpočet počtu hlasů se měl stát více transparentním a také jednodušším. Také bylo odsouhlaseno ztrojnásobení počtu základních hlasů. Hlavním dopadem obou reforem bylo, že USA byly oslabeny a ostatní rostoucí mocnosti posílily svoji pozici ve WB, na státy s nízkými příjmy neměly reformy ani zde žádný reálný účinek (Leech – Leech, 2012: 14).

4.3 Světová banka a její finance

Světová banka po svém založení disponovala kapitálem v hodnotě deseti miliard amerických dolarů. Díky těmto finančním prostředkům mělo být dosaženo rychlejší poválečné obnovy a rozvoje. Kapitál Světové banky měl sloužit k zajištění všech, a pokud ne všech, tak alespoň většiny zahraničních investic. Její role měla spočívat ve stimulování privátních investic prostřednictvím přesně stanovených postupů, a usnadňovat tak případné budoucí investice. Dále měla také sloužit jako garant půjček, které byly podmíněny specifickými požadavky. Hlavním předmětem činnosti WB mělo být tedy poskytování úvěrů zahraničním vládám a korporacím, popřípadě ručení za takovéto půjčky. Nicméně WB měla

zasahovat do takovýchto situací pouze za předpokladu, že by nebylo možné dosáhnout půjček bez její intervence. V takovýchto případech měla WB uplatňovat stejné postupy jako soukromý investor. Tato podmínka měla sloužit k potvrzení zdraví projektu, na který se má poskytnout finanční pomoc. Dále se tímto krokem měl zajistit ekonomický přínos

pro danou ekonomiku. První úvěr ve výši 250 milionů amerických dolarů byl udělen Francii v roce 1947. WB neposkytne ani se nezaručí za půjčku, dokud nedostane záruku od vlády nebo centrální banky státu, kde má být projekt realizován. V případech, kdy se do projektů zapojí i WB, jsou investoři osvobozeni od případných rizik, která na sebe bere právě WB. Rostoucí mezinárodní investice by měly být výhodné pro všechny státy a měly by také přispět k větší stabilitě celého mezinárodního systému. (Mason – Asher, 1973: 49).

Jedním z možných způsobů, jak může WB ulehčit získání zahraniční půjčky, je tedy ten, že se zaručí za dluhopisy plynoucí z potenciální půjčky. Pokud má země žádající o půjčku dobrou pověst, pak společně s garancemi WB by pro ni neměl být problém vstoupit na požadované trhy popřípadě dosáhnout na potřebný finanční obnos. Například dluhopisy vydané nizozemskou vládou, garantované WB, budou bezesporu považovány investory za vysoce bezpečné. Znamená to tedy, že nizozemská vláda jako dlužník ve spojení s WB zvyšuje bezpečnost a přitažlivost pro případné investory. Nicméně sama WB, ale i investor, mohou preferovat přímo dluhopisy WB, ne pouze její záruky. WB je oprávněna vydávat své vlastní cenné papíry a výnosy z jejich emise potom poskytovat jako přímou půjčku žadateli. Vzniká tak daleko větší jistota a stabilita na trzích, než kdyby se finančních operací účastnil přímo žadatel o půjčku. Tento postup také poskytuje cenným papírům vydaným WB stabilní a jednotnou hodnotu i v případě, že by došlo k nedodržení závazků ze strany žadatele. WB ale i veřejný sektor, budou vždy upřednostňovat zkonsolidování mnoha malých půjček

do jedné velké emise dluhopisů WB. Konsolidace poskytne investorům výhodnou pozici a zlepší jejich šance na úspěch (Pehle, 1946: 1134 - 1135).

K tomu, aby vůbec mohla WB fungovat a poskytovat půjčky, musí disponovat vlastními financemi. Po založení disponovala WB základním kapitálem, který vložily členské státy. K navýšení tohoto kapitálu došlo zatím třikrát, v roce 1959 to bylo o 10 miliard USD, o dvacet let později to bylo navýšení o dalších 40 miliard USD a v roce 1988 o téměř 75 miliard USD. Tento základní kapitál se skládá jak z vlastních zdrojů, tak i z cizích. Do vlastních zdrojů můžeme zařadit členské příspěvky, jejichž výše se vypočítává na základě kvót vlastněných v IMF, které jsou utvářeny především na základě HDP konkrétní země. Do vlastních zdrojů se započítávají i splátky z poskytnutých půjček. Přesto jsou cizí zdroje tou nejdůležitější součástí zdrojů WB. WB díky emisi svých dluhopisů a jejich následnému prodeji jak státním, tak soukromým zájemcům, získává dodatečné prostředky do svého rozpočtu. Vedení WB vždy ctí zásadu, že příjmy musí vždy přesahovat výdaje na realizaci konkrétních operací a programů (Marková, 2002: 112). Toto pravidlo je dle mého osobního názoru velmi správné, protože by působilo velmi nedůvěryhodně, pokud by se WB sama zadlužila.

Jak již bylo zmíněno, WB může také poskytovat přímé půjčky financované z vlastního kapitálu. Tyto přímé půjčky však nesmí být větší než 20 procent celkového kapitálu WB a zároveň jejich maximální výše může být miliarda dolarů. V celkovém měřítku také nesmí přesáhnout výše všech poskytnutých půjček výši základního kapitálu. Zároveň pouze polovina poskytnuté přímé půjčky bude vyplacena ve zlatě, popřípadě v amerických dolarech, zbytek je poskytnut v jiných měnách. Již od prvních let po založení WB potřebovali její členové americké dolary pro financování poválečné rekonstrukce a rozvoje. Byla tedy velká poptávka po půjčkách v americké národní měně. Celkově byl v té době americký dolar velmi žádaná a silná měna a není proto překvapivé,

že se WB snažila tuto měnu shromažďovat. Velikost přímých půjček tedy ani zdaleka nedosahovala výše kapitálu, který proudil směrem do WB. Snahou WB bylo použít svůj kapitál pro vytvoření dostatečně velkých rezerv, které by pokryly případná nedodržení závazků (Pehle, 1946: 1135-1136).

4.3.1 Úvěrová politika WB

Úvěrová politika WB počítá s následujícími druhy úvěrů a finančních nástrojů. Zaprvé poskytuje finance na konkrétní projekty (Investment Project Financing, IPF). Zaměření IPF není limitováno na specifický sektor, ale jsou koncentrovány převážně v oblasti infrastruktury, lidského rozvoje, zemědělství a veřejné správy. Banka si projekt nejdříve vybere a pak i dohlíží na jeho realizaci. S čerpáním financí se počítá v dlouhodobém horizontu 5 až 10 let a jsou poskytnuty ze zdrojů IBRD a IDA. V roce 2012 představila WB reformní balíček, který měl zvýšit flexibilitu IPF tak, aby lépe sloužil klientským státům. Nové procedury a přístup WB by měly být jednotné a lépe srozumitelné pro klienty. WB by se také měla více zapojit a podílet se na pomoci s implementací reformu a ne na ně pouze dohlížet. Dále by se měla WB více zaměřit na speciální potřeby nejvíce ekonomicky zranitelných a chudých států. Toto je například jeden z bodů kritiky iniciativy HIPC, kdy jí bylo vytýkáno, že není schopna pomoci státům skupiny HIPC účinně čelit exogenním šokům. Změny také doznala ekonomická analýza používaná při přípravě nových projektů (The World Bank, 2013a).

Své finance poskytuje WB také na financování rozvojových politik (Development Policy Financing, DPF), kdy vyplácí prostředky na současné nebo předpokládané rozvojové požadavky. WB zde vyvíjí snahu dlužníkovi pomoci dosáhnout udržitelného rozvoje prostřednictvím programu politických a institucionálních opatření. DPF klade důraz na odpovědnost jednotlivých půjčujících si zemí. Zodpovědnému přístupu

napomáhá WB konzultacemi se zúčastněnými stranami, jejich koordinací a systematickým přístupem, kdy se zabývá i případnými riziky. Finanční prostředky jsou klientovi v rámci DPF poskytnuty na základě těchto kritérií. Stát musí dodržovat makroekonomickou politiku, podle doporučení WB a IMF. Musí také prokázat, že na vnitrostátní úrovni dochází k uspokojivému implementování celkového reformního programu, na základě dokončení dohodnutých politik a institucionálních opatření (The World Bank, 2015i). V roce 2012 představila WB nový nástroj půjčování nazvaný Program pro výsledky (Program-for-Results, PforR). V PforR bylo představeno několik inovativních prvků. PforR bude financovat a podporovat programy a aktivity půjčujících si zemí. Peníze by měli být většinou vypláceny podle výsledků programů, nikoliv podle počátečních nákladů. WB se také důkladněji zaměří na posilování institucionálních kapacit potřebných k provádění programů v půjčujících si zemích. WB zároveň požaduje ujištění, že její prostředky jsou použity vhodně a že environmentální a sociální dopady programů jsou odpovídajícím způsobem řešeny (The World Bank, 2013b). Je vidět, že zde WB reagovala na předchozí kritiku a přizpůsobila tomu své nové strategie poskytování půjček, protože v minulosti byla WB kritizována za environmentální a sociální dopady svých programů. Mimo již zmíněných finančních nástrojů zakládá WB takzvané svěřenecké fondy a programy partnerství, díky kterým je schopna rychle reagovat na měnící se podmínky a potřeby financování rozvojové spolupráce. Programy partnerství jsou využívány především ke spolupráci s nevládními organizacemi a privátním sektorem, aby propojily jejich vědomosti o lokálních podmínkách s finančními zdroji WB a představily tak uspokojivé řešení pro klientské země. Svěřenecké fondy a programy přátelství slouží jako doplněk k financování z IBRD a IDA. Financování privátního sektoru zajišťuje a garantuje MIGA a IFC (The World Bank, 2015).

Všechny půjčky a garance WB musí být stvrzeny souhlasem státu, jehož měna bude použita. Důvodem pro takový souhlas je snaha předejít odtoku státních rezerv a zabránění narušení peněžního trhu půjčující země. Z tohoto pravidla a výše uvedeného je zřejmé, že se na schvalování půjček do značné míry podílejí vlády Spojených států amerických. Tento fakt bývá často terčem kritiky, jak již bylo zmíněno v části o organizační struktuře a rozhodovacích procesech. Kritickému přístupu k WB se budu věnovat v následující podkapitole.

4.4 Světová banka jako zdroj dat

Jedním z důvodů proč Světová banka hraje klíčovou roli v otázce rozvojové spolupráce, potažmo oddlužování států, je ta, že disponuje pravděpodobně největší statistickou databází. Již od roku 1951 shromažďuje WB statistická data od států, které si u ní půjčily finanční prostředky. Tato nashromážděná data slouží jako centrální uzel informací a umožňují přístup ke statistikám o dluhu. Mezinárodní dluhová statistika (International Debt Statistics, IDS) je primární databází a poskytuje podrobný přehled o dluhovém stavu a dluhových tocích rozvojových zemí. Kromě toho je databáze WB dále rozdělena na dvě další sekce, které jsou čtvrtletně aktualizovány. Čtvrtletní statistiky externího dluhu (Quarterly External Debt Statistics, EDS) představují blíže zahraniční dluh zemí s vysokými příjmy a zemí s rychle rostoucími trhy. Tyto statistiky se používají pro lepší porozumění globálním finančním tokům. Druhou sekcí je potom Čtvrtletní statistika veřejného dluhu (Quarterly Public Sector Debt, PSD) (The World Bank, 2015a).

WB získává data díky svému komplexnímu systému reportování (Debtor Reporting System, DRS). Členské státy WB, které spolupracovaly s některými organizacemi Skupiny Světové banky, předávají data o své současné situaci do Systému reportování dlužníků. Původ DRS můžeme najít v potřebě WB kontrolovat a hodnotit finanční situaci svých dlužníků.

DRS představuje jedinečný zdroj dat, především díky svému designu, konzistenci a hlavně kontinuitě sběru dat. Zpravodajské státy předkládají podrobné zprávy o ročním stavu, o svých transakcích a stavu dlouhodobého externího dluhu. Mimo států samotných se na sestavování výročních zpráv podílí i další mezinárodní finanční organizace. WB se snaží o co možná nejpřesnější a kompletní data, údaje poskytnuté jednotlivými státy jsou kontrolovány a doplněny i o údaje z jiných zdrojů. Proto si myslím, že se jedná o nejpřesnější a nejobsáhlejší data, ke kterým je možné se dostat (The World Bank, 2015f: 155 – 156).

4.5 Kritický přístup k fungování Světové banky

WB i IMF bývají velmi často pod palbou kritiky téměř ze všech stran. Kritice spojené s hlasováním ve WB jsem se zabýval v kapitole věnované organizaci a rozhodovacím procesům, proto ji zde vynechám. V devadesátých letech byla asi největší kritika cílena na tyto instituce kvůli jejich neoliberálnímu pohledu na rozvojovou problematiku a vlastně na celý ekonomický systém. Občas bývají také tyto instituce považovány za kapitalistické. Může se tak zdát na základě toho, že tyto instituce společně s GATT hrály dominantní roli v mezinárodním ekonomickém systému po ukončení 2. Světové války. Všechny brettonwoodské instituce formálně zaručovaly účast svým členským vládám. Pozornosti mnoha teoretiků mezinárodních vztahů, napříč téměř celým spektrem, neunikl fakt, že instituce měly velmi blízký vztah s tehdejším hegemonem mezinárodní arény – USA. Na tento fakt upozorňoval ve svém díle mimo jiné například Kenneth Waltz považovaný za jednoho z prvních teoretiků neorealismu v mezinárodních vztazích, dále také Immanuel Wallerstein významný představitel neomarxismu společně s Robertem Coxem, autorem kritické teorie (Chorev – Babb, 2009: 461). V klasickém Gramsciho pojetí hegemonie hraje nejdůležitější roli síla, ale neméně významný je i souhlas vyslovený hegemonovi a stejné stanovisko, kterého se dosáhne pomocí morálního a intelektuálního vedení. Podle Gramsciho

nástupců jsou v hegemoniálním světovém uspořádání důležité také materiální kapacity dominantního státu, mezi které řadí jak sílu vojenskou, tak i ekonomickou. Hegemonie tedy závisí na dominantních ideách, kolektivní image a na institucích. Instituce odrážejí mocenské vztahy převládající v době vzniku a mají tendenci podporovat kolektivní image v souladu s těmito mocenskými vztahy. Z tohoto pohledu jsou instituce podstatné pro konstrukci a udržení hegemonie, protože ji pomáhají „změkčit“ tím, že podporují legitimitu idejí hegemonu (Cox, 1986: 139). Mezinárodní instituce byly stěžejní pro upevnění hegemonie USA po druhé Světové válce. Toto by se dalo označit jako jedna možná vlna kritiky proti WB. Podle odpůrců neoliberalismu slouží WB pouze zájmům USA, nicméně v posledních letech a se slábnoucí hegemoniální pozicí USA v mezinárodním systému nejsou kritici již tak vyhranění. Od roku 2002 totiž WB upustila od dogmatického dodržování Washingtonského konsenzu a v současnosti nepřevažuje žádná dominantní teorie. Představa budoucího směřování WB se různí a zatím se neobjevila teorie, která by převzala předchozí výsadní postavení neoliberalismu (Bello, 2007).

Jiná vlna kritiky WB je vystavěna na faktu, že WB je dominantní banka v oblasti půjčování rozvojovým zemím. Od svého založení půjčila WB mnohonásobně větší prostředky, než ostatní banky poskytující finance rozvojovým zemím. Jedná se především o Africkou rozvojovou banku, Asijskou rozvojovou banku, Evropskou banku pro obnovu a rozvoj a Inter-americkou rozvojovou banku. Nejde jen o to, že WB poskytuje větší obnos financí, než všechny výše zmíněné banky dohromady. WB totiž v jistém smyslu koordinuje jejich činnost a poskytuje jim intelektuální a technické vedení zejména v oblasti identifikace klíčových projektů, jejich řízení a vyhodnocování. Ve skutečnosti se tedy WB nachází v centru kooperativního a spolufinancovaného systému poskytování půjček. Hegemonie WB v oblasti půjčování je také podpořena její dlouhodobou pozicí ratingové agentury států. Dárcům,

věřitelům a investorům tak signalizuje, ve kterém státě by měli investovat své peníze. WB se tedy nachází v roli jakéhosi soudce, při určování, které státy dostanou mezinárodní pomoc a peníze, a které státy nikoliv (Annisette, 2004: 307). Intelektuální hegemonie WB vyplývá z její ekonomické hegemonie. WB zaměstnává více výzkumníků a ekonomů zaměřených na rozvoj a disponuje také větším rozpočtem na výzkum, než kterákoliv výzkumná instituce nebo univerzitní oddělení pracující ve stejné oblasti. Široký rozměr programů půjček WB umožňuje také velmi výrazným způsobem zasahovat do politik rozvojových zemí, ovlivňovat jejich rozhodnutí a směr budoucího vývoje. Kombinovaný dopad ekonomické a intelektuální hegemonie znamená, že vliv WB na teorii a praxi ekonomického rozvoje je značný (Stern – Ferriera, 1997: 524).

Jiný směr kritiky zase říká, že proklamovaný celkový ekonomický rozvoj za pomoci WB vlastně vůbec neexistuje. WB totiž neprosazuje ekonomický rozvoj jako celek, ale pouze jeho jednu část, která je založena na investicích do infrastruktury a průmyslového odvětví. Podle kritiků se většinou jedná o megalomanské projekty, u kterých se moc nezohledňuje účelnost. Poskytovat finanční podporu rozsáhlým projektům si WB může dovolit pouze díky tomu, že se nejedná o klasickou banku. Rozdíl je v tom, že WB získává finanční prostředky především od členských států a jejich daňových poplatníků. Například USA ročně poskytují zhruba jednu miliardu USD. Další výhodou WB oproti klasickým bankám je ta, že není přímo vystavena tržní ekonomice díky členským příspěvkům od jednotlivých států. Tento fakt se může jevit jako velmi zvláštní, když právě WB prosazuje základy tržní ekonomiky. Spíše než podnikatelský subjekt, pro který je hlavním kritériem investice její výnosnost, se WB chová jako byrokratická instituce. V roce 1992 byl pověřen bývalý viceprezident WB William Wapenhans, aby zpracoval interní zprávu o efektivnosti jednotlivých projektů WB. Problém pro WB nastal ve chvíli, kdy zpráva unikla na veřejnost. Wapenhans zkoumal

ve své zprávě okolo 1800 projektů, do kterých se WB zapojila ve 113 zemích světa. V závěru zprávy bylo vyhodnoceno 38 procent projektů dokončených v roce 1991 jako neúspěšných, což je nárůst o více jak polovinu oproti roku 1981, kdy bylo stejně vyhodnoceno jen 15 procent projektů. Takovýto přístup je jen těžko představitelný pro klasickou komerční banku. Wapenhansova zpráva dále říkala, že 30 procent projektů, které jsou ve svém čtvrtém nebo pátém roce fungování, mají zásadní problémy. Výsledkem zprávy bylo konstatování, že portfolio projektů WB je pod těžkým konstantním tlakem. Problémy s projekty jsou hluboce zakořeněny v instituci a je potřeba je diagnostikovat a vyřešit, protože cenu za jejich tolerování by platily z největší části nejchudší státy, které do značné míry participují na projektech WB a jsou oproti vyspělým ekonomikám daleko více zranitelné (Wapenhans, 1992). Zpráva byla velice alarmující a vrchní představitelé WB ji nebrali na lehkou váhu a přišli s myšlenkou vytvoření nezávislé jednotky, která by monitorovala průběh jednotlivých projektů. Reakcí na Wapenhansovu kritickou zprávu bylo vypracování zprávy Georgem Rusellem, který se měl zabývat tím, jak jsou použity půjčené peníze. Russellova zpráva byla vypracována v roce 1994. Na kritiku reagovala WB změnou organizační struktury, ale také spuštěním novým programů jako byla například iniciativa HIPC.

Novějším příkladem reakce WB na kritiku je strategie poskytování financí PforR, která se snaží zohledňovat předchozí environmentální a sociální kritiku programů WB. Tato vlna kritiky byla vystavěna na předpokladu, že splátky půjček, které si země vzaly v 70. a 80. letech, znemožňují investice do sociálních, zdravotnických a environmentálních projektů. Nedochozí tak k dosažení původního rozvojového cíle, kterým bylo zvýšit kvalitu života obyvatel, spíše právě naopak. Na sociální kritiku reagovala již iniciativa HIPC, která si položila za jeden z cílů snížení chudoby obyvatelstva. Environmentální kritika říká, že WB financuje projekty, které mají negativní dopad na životní prostředí. Jedná se o investování do těžby nerostných surovin, výstavbu přehrad nebo

rozvoje infrastruktury. I na tyto problémy se snaží brát nové programy WB ohled.

4.6 Dílčí shrnutí

V kapitole jsem se zabýval založením a cíli, které měla WB v době svého založení a jak se cíle během let měnily. Snažil jsem se najít převládající názorové proudy, které měly vliv na činnost WB a podle kterých WB poté upravovala svůj přístup k rozvojové spolupráci. Větší prostor jednotlivým politikám a programům WB je věnován v následující kapitole. Zde jsem dále zkoumal rozhodovací procesy a organizační strukturu WB a jakou pozici v nich mají rozvinuté státy a jakou ty chudé a zadlužené. Finanční stránce byl také poskytnut prostor, zejména tomu, jaké finanční nástroje používá WB. Podkapitola věnovaná sběru dat WB měla napomoci obhájit relevantnost dat používaných v práci, protože se většinou jedná o data právě získaná z databáze WB. Zde si myslím, že WB hraje významnou roli, neboť disponuje rozsáhlou škálou dat sahající daleko do minulosti. V závěru kapitoly jsem se na fungování WB podíval kritickým přístupem a našel jsem problematické otázky. Z mého pohledu pozitivně působí fakt, že se WB snaží konstruktivně reagovat na svoji kritiku a je schopna přehodnotit svůj postoj pokud je kritika opodstatněná.

5 ODDLUŽOVACÍ PROCESY A SVĚTOVÁ BANKA

5.1 Před iniciativou HIPC

Již na konferenci v Bretton Woods v padesátých letech se jednalo o dlužních problémech chudých a rozvojových zemí. Na stejné konferenci se rozhodlo také o založení WB. O dvě dekády déle, v 70. a 80. letech, se razantním způsobem začalo zvyšovat tempo zadlužování zmíněné skupiny států. Situace se stala kritickou, když dluh dorostl do takové výše, že již pro dlužné státy nebylo možné jej splácet. Pro všechny zainteresované strany to představovalo závažný problém a museli přijít s takovým řešením, které by bylo akceptovatelné pro všechny. Před věřiteli tak vyvstala nelehká volba. Paul Krugman, známý americký ekonom a držitel Nobelovy ceny, viděl dvě možná řešení pro věřitele. Zaprvé mohou poskytnout další dodatečné půjčky ve víře, že se díky nim povede nastartovat ekonomický růst v zadlužené zemi a ta bude v budoucnu schopna dostát všem svým závazkům. Druhou možností je nesplacený dluh zcela odpustit (Krugman, 1988: 253 – 254). První scénář se hojně využíval v 80. letech, avšak na začátku následující dekády začíná převažovat druhá varianta. Přístup, který prosazuje odpuštění dluhů, vyvrcholil v roce 1996 vznikem iniciativy HIPC. Nejednalo se však o první iniciativu, které chtěla změnit fungování dluhového managementu. Vznik takovýchto iniciativ datujeme již do poloviny 80. let. Jako první představil svůj plán americký ministr financí Baker. Bakerův plán počítal s poskytnutím nových půjček postiženým zemím a tím zvýšení jejich platební schopnosti. Pomocí nových půjček se mělo docílit restrukturalizace dluhů. Při zachování stejné úrokové výše se měl prodloužit časový úsek jejich splatnosti. Baker předpokládal, že tímto krokem se mu povede podpořit ekonomický růst a v budoucnu pravděpodobné splacení dluhu. Plán byl bohužel neúspěšný, protože zadlužené státy použily nové úvěry pouze ke splacení části již existujících dluhů (Foltýn - Jeníček, 2010: 49). S dalším návrhem na pomoc

zadluženým státům přišel Nicholas F. Brady. Takzvaný Bradyho plán byl poměrně úspěšný a pomohl zlepšit dlužní situaci. Nicméně nebyl zaměřen na nejchudší státy, ale na státy se střední výší příjmů, kterým bylo například Mexiko. Tato skupina zemí však není primárním předmětem mé práce a proto se těmto plánům nebudu podrobněji věnovat (Vásquez, 1996: 233 – 234).

Země s nízkými příjmy na osobu byly většinou odkázány na půjčky od oficiálních agentur na podporu exportu nebo přímo na vlády jiných států. Nejčastěji se do pomoci a poskytování nových půjček na překonání hospodářské krize zapojovala WB a IMF a ve spolupráci s nimi i regionální banky. Situace se změnila na konci 80. let, kdy přebírá otěže pomoci v dlužní otázce takzvaný Pařížský klub věřitelů. Pařížský klub je hlavním fórem, kde věřitelské země znovu projednávají dluhovou otázku. Jedná se zde o odpouštění anebo o restrukturalizaci již uzavřených smluv o půjčkách. Pařížský klub neexistuje jako formální instituce, spíše se jedná o mezinárodní režim, který představuje soubor pravidel a zásad pro oddlužování, na kterých se dohodli členové. Setkání probíhají několikrát ročně a účastní se jich jak věřitelské státy, tak zadlužené státy plus představitelé mezinárodních finančních institucí jako je Světová banka. Rozhodnutí Pařížského klubu jsou založena na přístupu případ od případu a rozhodnutí musí být dosaženo na základě konsenzu. Nicméně vzhledem k tomu, že Pařížský klub není formální instituce, výsledky jednání mezi dlužníky a jednotlivými věřitelskými státy nejsou vynutitelné a jejich dodržování záleží pouze na dobré vůli a ochotě zúčastněných. Pařížský klub poskytoval a v některých případech stále poskytuje přizpůsobení dluhů podle následující klasifikace států do určité skupiny. První dvě skupiny umožňují změnu splátkového kalendáře a druhé dvě poskytují státům do nich spadajících možnost oddlužení.

(i) Klasické nebo také standardní podmínky jsou poskytovány zemím, které hledají pomoc Pařížského klubu. Představují nejnižší formu zvýhodnění ze všech druhů pomoci. Většinou je předělán splátkový

kalendář v souladu se současnou tržní situací. (ii) Podmínky vyjednané na konferenci v Houstonu v roce 1990 jsou určeny pro hluboce zadlužené země se středními až nízkými příjmy. Této skupině jsou nabídnuty delší odklady splátek, než státům spadajícím do první skupiny. (iii) Neapolské podmínky byly schváleny na jednání v roce 1994 v Itálii a pojednávaly o zrušení a předělání splátkového kalendáře dluhů velmi chudých zemí. Státy mohly požádat o participaci na Neapolských podmínkách, pokud splňovaly podmínky pro čerpání půjček od Mezinárodní asociace pro rozvoj (IDA). Země může požádat o čerpání finanční pomoci od IDA, pokud je HDP na osobu v dané zemi nižší než 755 dolarů na rok. Podle Neapolských podmínek může být takovému státu odpuštěno mezi 50% až 67% celkového dluhu. (iv) Kolínské podmínky z roku 1999 byly vytvořeny pro státy participující na iniciativě HIPC. Kolínské podmínky umožňovaly vyšší úroveň zrušení dluhu než Neapolské podmínky. Nová hranice zrušení dluhů byla stanovena až do výše 90% (Weiss, 2013: 2 a 4).

Oddlužovací snahy pokračovaly i nadále v novém tisíciletí. Kromě skupiny států participujících v Pařížském klubu se zapojila také OSN. Na summitu v New Yorku v roce 2000 byly přijaty Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals, MDG), které se rovněž věnují zadlužení států. Hned první bod, ve kterém se pojednává o snižování chudoby, nepřímo souvisí s tématem mé práce. Poté také bod číslo osm, nazvaný Globální partnerství pro rozvoj, pojednává o oddlužování především chudých států. Ostatní body MDG se věnují rozvojové problematice, ale již ne oddlužování. Signatáři se zavázali, že se budou zabývat otázkou zvláštních potřeb této skupiny států. To zahrnuje odstranění cel a kvót pro jejich export, rozsáhlé oddlužení vysoce zadlužených zemí a navýšení rozvojové pomoci zemím, které prokázaly svou odhodlanost řešit problém chudoby. Současně se zavázali ke snaze aplikovat zásady rozšířené iniciativy HIPC, viz. dále (United Nations, 2015a).

V návaznosti na přijetí Rozvojových cílů tisíciletí se o dva roky později konala Mezinárodní konference o financování rozvoje v mexickém Monterrey. Výsledkem jednání mezi vládami, mezinárodními organizacemi, ale i zástupci obchodníků, byl konsensus. Monterreyský konsensus obsahuje doporučení na zavedení jasných pravidel půjčování, která by pamatovala na možnost finanční krize a potíže se splácením, zavedla férovou arbitráž pro tyto případy a předcházela pádu zadlužených zemí do takzvané dluhové pasti. Konsensus klade současně důraz na udržitelné dluhové financování a podporuje veškeré snahy na zmenšení vnějšího dluhu, jako je právě iniciativa HIPC (United Nations, 2015b).

5.2 Programy strukturálních úprav

Programy strukturálních úprav (Structural Adjustment Programmes, SAP) byly často jednou z podmínek pro čerpání střednědobých půjček od WB. V roce 1980 je představil tehdejší prezident WB Robert McNamara. Postupem času se ze strukturálních úprav stal jeden z nejvýznamnějších politických rámců minulého století, který měl neopomenutelný vliv na strategie a programy celkového hospodářského rozvoje. Vytvoření SAP byla reakce WB a IMF na Africkou ekonomickou krizi ze 70. let. Do praxe se SAP převedly v 80. letech a byly používány i v 90. letech. Během tohoto období spolu začaly úzce spolupracovat WB a IMF. IMF vytvořil politickou agendu pro SAP, zatímco WB poskytovala finance na strukturální půjčky. SAP měly být zaměřené přímo na klíčové problémy afrických zemí a podpořit jejich hospodářský rozvoj. Hlavním znakem SAP byl jejich neoliberalní základ. Zdůrazňovaly antiinflační politiku, makroekonomickou stabilitu a podporovaly růst soukromého sektoru a rozvoj volného trhu. Doporučovaly privatizaci veřejných podniků i služeb, minimální státní dotace a škrty ve vládních výdajích na sociální služby. SAP typicky prosazovaly liberalizaci obchodu za účelem zlepšení platební bilance a kontroly zahraniční zadluženosti. Restrukturalizace

dluhu a striktnější dluhový management byly neodmyslitelnou součástí SAP (Heidhues – Obare, 2011: 58).

SAP představovaly změnu politiky WB. Ta totiž nebyla tržně orientovaná ani neprosazovala principy volného trhu od doby svého založení až do konce 70. let. Právě naopak byly politiky WB zaměřené na podporu státem řízeného rozvoje zejména v zemích s nízkými příjmy. WB poskytovala okolo 60 procent svých finančních prostředků na pomoc vládám rozvojových zemí na výstavbu infrastruktury. Tento přístup byl v souladu s keynesiánským modelem rozvoje, který byl v té době dominantní. Stát byl uznávaný jako nejdůležitější nástroj pro růst a rozvoj ekonomiky. Přechod WB na politiku SAP by se tedy dal považovat za jeden z milníků v přístupu WB k rozvojové problematice (Taylor, 2009: 159).

V rámci SAP se ještě o odpouštění dluhů neuvažovalo a docházelo pouze k jejich restrukturalizaci, přičemž se předpokládalo, že dluhy budou splaceny v zahraničních „tvrdých“ měnách. To vedlo u zadlužených států k prosazování exportní politiky za každou cenu, protože export byla jediná cesta jak se dostat k zahraničním měnám. Prvním negativním projevem SAP je tedy změna výroby. Místo jídla, ošacení a věcí, které používají místní k běžnému životu, se těžiště výroby přesune směrem k věcem, které se dají prodat na zahraničních trzích. Od 80. let desítky nerozvinutých zemí zaznamenaly tuto změnu průmyslové výroby. Protože se často jednalo o sousední země ze stejného regionu, měly export postavený na jedné stejné primární komoditě. Na mezinárodních trzích pak mezi sebou soupeřily. Pokud chtěly být úspěšné, musely nabídnout lepší cenu než konkurence. V důsledku tržních mechanismů to znamenalo, že vyvážená komodita se prodávala na mezinárodních trzích levněji a všem tak plynul menší zisk z exportu. Mezi lety 1980 až 1992 tak ztratily rozvojové země 52 procent svého příjmu z vývozu díky zhoršujícím se cenám primárních komodit. (Jauch, 2012).

SAP a prosazované neoliberální politiky jsou často předmětem debat. Příznivci argumentují, že reformy byly potřebné a je lepší, že proběhly dříve nežli později. Kritici zase říkají, že SAP nevěnuje dostatečnou pozornost sociálním aspektům rozvoje a institucionálním nedostatkům rozvojových zemí. Není proto překvapením, že i výsledky SAP jsou často předmětem debat. Na jedné straně lze nalézt studie, které říkají, že až na pár výjimek jako je Ghana a Uganda, je pro SAP typické, že měly minimální vliv na zlepšení hospodářského růstu v zemích, kde byly implementovány. Často je také zmiňován fakt, že měly reformy v zásadě negativní dopad. Na straně druhé WB a její studie, které tvrdí, že SAP fungovaly v zemích, které se podle jejich zásad řídily. Například Stephan Klasen se přiklání ještě ke třetí možnosti, že neexistuje prokazatelné spojení špatného ekonomického vývoje a prosazovaných makroekonomických politik v rámci SAP (Klasen, 2003: 449 – 450).

SAP byly dále kritizovány kvůli tomu, že WB a IMF v podstatě převzali kontrolu nad hospodářskou politikou státu, nad jeho centrální bankou a dokonce nad veřejnými výdaji. SAP totiž zejména podporovaly tržní přístup k sociálním službám, které podle reformy měly přinášet zisk. Stát se měl stáhnout ze školství a zdravotnictví a přenechat tyto oblasti soukromému sektoru. Naopak pozice WB a IMF rostla ve státech, kde byly SAP implementovány. Mezinárodní měnové instituce byly dokonce schopny rozhodovat o tom jaký typ infrastruktury a kde bude vybudován (Jauch, 2012). Právě díky rostoucí kritice a mnohdy neuspokojivým výsledkům se postupně začalo od SAP v polovině 90. let ustupovat. SAP začaly nahrazovat takzvané Strategie snižování chudoby (Poverty Reduction Strategy Papers – PRSP), které se od SAP liší flexibilnějším přístupem a také principem národní kontroly. Státy, kterých se strategie a programy týkají, tak mají větší vliv na jejich vytváření i uplatňování.

5.3 Vznik iniciativy HIPC a rozšířeně iniciativy HIPC II

Otázka dluhové problematiky chudých a rozvojových států byla představena v předchozí kapitole, nicméně je zřejmé, že dluh této skupiny států nepředstavuje problém pouze pro ně samotné, ale má negativní dopad na celý mezinárodní ekonomický systém. Proto není překvapující, že se na danou situaci upřela pozornost mezinárodního společenství a již delší dobu byla v hledáčku některých policymakerů. Díky tomu se dluhová otázka chudých států dostala do agendy WB. Podílel se na tom i vzrůstající význam občanské společnosti a silná síť nevládních organizací lobujících za řešení dlužní krize států s nejnižšími příjmy. Do propagace a zviditelnění dlužní problematiky se zapojili i světoví umělci. Společnými silami se podařilo dostat toto téma na výroční schůzky WB v letech 1994 a 1995, kde WB prezentovala svoji snahu konečně vytvořit strategii, která by byla schopna se efektivně vypořádat s tímto problémem. WB založila za tímto účelem pracovní skupinu, která měla za cíl představit mechanismus, který by byl účinný v boji proti dlužním problémům. Když rok před oficiálním představením iniciativy HIPC unikl předběžný návrh pracovní skupiny do tisku, mělo to nečekaný efekt. Komunita rozvojových zemí rychle přijala myšlenku, která měla být brzy představena v rámci iniciativy HIPC. Iniciativa představila jednotná pravidla a znamenala tak významný pokrok od tradičního mechanismu oddlužování. Iniciativa přináší otevřenější a odpovědnější systém vypořádávání se s dluhy. Zároveň byly představeny nové klíčové inovace. Například poprvé se k multilaterálnímu dluhu přistupovalo systematicky. Dále bylo do budoucna plánováno s udržitelností dluhu a zároveň byl kladen větší důraz na snižování chudoby (Callaghy, 2002: 26 – 27). Po více jak dvou dekádách opakovaných pokusů o zbavení externího dluhu nejchudších států, představila v roce 1996 WB společně s IMF, dalšími multilaterálními, bilaterálními a soukromými věřiteli iniciativu HIPC. V rámci iniciativy HIPC mělo být poskytnuto komplexní oddlužení některým z nejchudších a nejzadluženějších zemí světa. Pokud by vše šlo

dobře a iniciativa proběhla úspěšně, předpokládalo se, že bude mít stejný pozitivní dopad na skupinu chudých států, jako měl v předchozí dekádě Bradyho plán na země se střední výší příjmů (The World Bank, 2015d).

Design iniciativy HIPC vychází z předešlých neúspěšných pokusů o oddlužování, a bere si z nich ponaučení, že neudržitelné dluhové břemeno a dluhová služba jsou kontraproduktivní. Dalším důležitým závěrem byl fakt, že podpora je mnohem efektivnější pokud politika a institucionální prostředí přijímající země splňuje určité minimální požadavky. Iniciativa HIPC by měla být odpovědí na současné strukturální ekonomické dilema – vznik skupiny slabých států a ekonomik, které nebyly schopné snadno a rychle profitovat z ekonomických reforem a procesu globalizace. Toto dilema představuje závažný problém pro fungování a pozitivní vývoj mezinárodní politické ekonomie a udržení světového míru. Příčin tohoto strukturálního dilema je mnoho, jsou komplexní a velmi hluboce zakořeněné – politika rozvojových zemí, přílišná závislost na primárních komoditách, celkově slabé ekonomiky, nepříznivé podmínky pro investice, kriminalita a mnoho dalších. Jedná se o podobné faktory, které byly zmíněny v Tabulce 1 v předešlé kapitole. Hlavní změnou, kterou přinesla iniciativa HIPC byl přechod od pouhého vymáhání pohledávek k restrukturalizaci dluhu ve smyslu jeho udržitelnosti. Zainteresované strany se dohodly, že oddlužování je ve své podstatě hlavně politický problém. Samozřejmě, že má významné ekonomické konsekvence, ale k úspěšnému vypořádání se s dluhovým problémem je potřeba politická angažovanost a odhodlání. Mnoho myšlenek, které jsou iniciativě HIPC vlastní, byly již představeny v 70. a 80. letech zeměmi Jihu. Co je zajímavého na vzestupu myšlenek oddlužování, je to, že jejich nejhlasitějšími zástupci nebyly zadlužené země samotné, ale nevládní organizace.

5.4 Cíle iniciativy HIPC a HIPC II

Původní rámec iniciativy měl jasné zaměření na klíčový problém, kvůli kterému byla iniciativa vytvořena – snížení dluhu. Jednalo se o velmi obecně definovaný cíl. Strategickým důvodem pro oddlužení bylo odstranění dluhového převisu a tím i odstrašujících účinků, které představoval pro soukromé investice. To by umožnilo pokrok směrem k ekonomickému růstu a snížení chudoby. Na iniciativu se pohlíželo jako na součást větší strategie, jak pomoci chudým státům dosáhnout udržitelnosti jejich dluhu. Finanční prostředky, které by vlády nejchudších států ušetřily díky tomu, že by je nemusely použít na umořování dluhů, by se použily právě na stimulování ekonomického růstu. Hlavní zásady jak dosáhnout vytyčeného cíle u HIPC byly stanoveny následovně. (i) Udržitelnost dluhu by se měla řešit případ od případu a tím zajistit postupné vymanění se států z neustálé potřeby přestavování splátkového kalendáře. (ii) Činnost WB v rámci HIPC proběhne pouze za předpokladu, že dlužník bude schopen prokázat, že podpora, která mu bude poskytnuta, bude použita efektivně a účelně. (iii) Oddlužování bude probíhat co možná nejvíce podle stávajících mechanismů. (iv) Případné další akce budou koordinovány mezi všemi věřiteli, kteří se budou účastnit projektu. (v) Poskytování případných nových finančních prostředků pro zúčastněné státy bude probíhat za značně zvýhodněných podmínek (The World Bank, 2015e).

Postupem času se samozřejmě cíle trochu měnily, avšak markantnější změny dosáhly až v roce 1999, kdy byla spuštěna rozšířená iniciativa HIPC II. Zatímco původní cíl posilování a podpora růstu pomocí odstranění dluhového převisu zůstal, transformace dalších dílčích cílů již byla patrná. Například posun v pojetí dosažení udržitelného dluhu. Cíle spojené s udržitelným dluhem se staly daleko více ambiciózní. Od původní iniciativy HIPC se její rozšířená verze liší v následujících bodech. HIPC II poskytuje možnost získat úlevu i na multilaterálním dluhu. Oddlužení je založeno na udržitelnosti. Cílem je umožnit

nejzadluženějším chudým zemím dostát svým případným budoucím závazkům bez nutnosti dalšího oddlužovacího procesu v budoucnu. Jinými slovy, předpokládá se, že si tato skupina států bude chtít půjčit i po skončení iniciativy HIPC. V takovém případě by však měly být státy schopny lépe hospodařit a držet svůj dluh na udržitelné hladině. Nově se také samy státy zapojují do procesu oddlužování, když se podílejí na přípravě Analýzy udržitelnosti rozvoje (Debt Sustainability Analysis, DSA), na které je oddlužení založeno. Ve výsledku by se to mělo podepsat na budoucím zlepšení dluhového managementu a analytických schopnostech jednotlivých států. Těžce zadlužené země by se tak měly stát rovnocennými partnery v otázce posuzování udržitelnosti dluhu. Nově je také zaveden koncept sdílení zátěže. Znamená to, že finanční zatížení, které vznikne umazáním dluhu, bude spravedlivě rozděleno mezi všechny věřitele, jak multilaterální instituce, členy i nečleny Pařížského klubu, bilaterální věřitele a komerční věřitele. Rozšířená verze iniciativy by měla prohloubit vazbu mezi odpouštěním dluhů a snižováním chudoby. Úspory získané díky ušetřené nevyplacené dluhové službě, v důsledku odpuštění dluhu, jsou použity na financování boje proti chudobě (Gautam, 2006: 9 – 11).

K vytvoření rozšíření iniciativy HIPC II vedl z pohledu WB a IMF uspokojivý progres původní iniciativy, proto bylo rozhodnuto o posílení jejího rámce. Došlo tak ke zrychlení, prohloubení a rozšíření oddlužovacího procesu. Současně byl kladen daleko větší důraz na vazby mezi oddlužováním a snižováním úrovně chudoby. Zachovaly se faktory, které se osvědčily v původní iniciativě, například zapojení všech věřitelů, spolufinancování a účast všech multilaterálních institucí a podpora politických a ekonomických reforem v zadlužených zemích. Prohloubení mělo být docíleno snížením úrovně ukazatele zadluženosti států dluh/export z 200 – 250 na 150 procent a ukazatele dluh/příjmy z daní z 280 na 250 procent viz Tabulka – Kritické hodnoty pro udržitelnost dluhu. Zrychlení procesu mělo být podpořeno uvolněním dodatečných

zdrojů pro snižování chudoby. Rozšíření znamenalo, že počet účastníků iniciativy se zvýší z 29 na 36, s tím, že se v budoucnu budou moci přidat další (The World Bank, 1999: 2 – 3).

5.5 Proces účasti na iniciativě HIPC

Státy musí splnit určitá kritéria, pokud chtějí bojovat proti svému státnímu dluhu pomocí iniciativy HIPC. Musí se zavázat ke snížení chudoby prostřednictvím politických změn a vykazovat uspokojivé výsledky tohoto snažení v průběhu času. WB společně s IMF poskytne předběžné a pouze částečné oddlužení v počáteční fázi spolupráce, a teprve když země prokáže, že plní své závazky, je jí poskytnuto kompletní oddlužení. Celkový proces iniciativy je dvoustupňový. Prvním stupněm je dosažení bodu rozhodnutí (decision point), tato fáze trvá zhruba tři roky. Chce-li země využít pomoc poskytovanou prostřednictvím iniciativy HIPC musí splnit následující čtyři podmínky, které jsou zapotřebí k dosažení prvního stupně. Zaprvé země musí vyhovovat kritériím Mezinárodní asociace pro rozvoj, členské organizaci Skupiny Světové banky, která poskytuje bezúročné půjčky a granty nejchudším zemím světa. HDP na osobu musí být tedy tak nízké, že opravňuje zemi žádat o půjčku od IDA. Dále musí splňovat podmínky IMF, který poskytuje půjčky zemím s nízkými příjmy za výhodných podmínek. Zadruhé je nutné pro čerpání pomoci v rámci HIPC, aby stát čelil neudržitelnému dluhovému břemenu, které není možné odstranit pomocí tradičních mechanismů oddlužení. O neudržitelnosti dluhu rozhoduje WB na základě ukazatelů, které jsou uvedeny v části práce věnované udržitelnému dluhu. Pro prokázání neudržitelnosti dluhu jsou klíčové dva ukazatele. Prvním je ukazatel dluh/export, který musí vykazovat hodnoty nad 150 procenty. Druhým ukazatelem je poměr dluhu proti příjmům státu, zde byla hranice udržitelnosti stanovena na 250 procent. V některých případech byly také používány sub-ukazatele jako export/HDP (30 %) nebo příjmy/HDP (15%). Třetí podmínkou účasti na iniciativě je, že země musí představit

plán reforem a politik za spolupráce IMF a WB. Poslední podmínkou je pak vytvoření dokumentu se strategií snižování chudoby, tedy PRSP. Poté, co stát splní kritéria, popřípadě dosáhne jejich uspokojivého průběžného plnění, formálně rozhodne IMF a WB o jeho způsobilosti k oddlužení. Mezinárodní společenství se tímto krokem zavazuje ke snížení dluhu na udržitelnou výši. Tímto končí první stupeň, který trvá zhruba tři roky, a stát může začít připravovat předběžná opatření k jeho oddlužení (Martin – Johnson, 2001: 3).

Pokud se podíváme podrobněji na procedurální proces účasti na iniciativě HIPC zjistíme, že k účasti na iniciativě musí země splnit následující kroky. Poskytnout kompletní a nejnovější data týkající se výše dluhu, dlužní služby, exportu a výši rozpočtu. S uvedenými daty musí být obeznámeni a souhlasit s nimi i věřitelé. Dále musí státní zaměstnanci ve spolupráci s IMF a WB vytvořit Analýzu udržitelnosti dluhu (Debt Sustainability Analysis, DSA), která bude zahrnovat proces oddlužení, způsob nového financování a makroekonomické scénáře předpokládaného vývoje. IMF a WB poté vyhodnotí předloženou DSA a navrhnou načasování a celkovou výši umazání dluhu. Následuje konzultace s věřiteli a dárci o jejich připravenosti na poskytnutí oddlužení. Současně se již může pracovat na národní Strategii snižování chudoby (Poverty Reduction Strategy, PRS). Poté co je dosaženo dohody na průběhu oddlužení mezi IMF, WB a vládou zadlužené země a připraven PRS, odešle stát oficiální dopis o úmyslu účastnit se oddlužovacího procesu v rámci iniciativy HIPC vedoucím orgánům WB a IMF, kde dojde k oficiálnímu rozhodnutí o spolupráci na oddlužení. Vedení WB a IMF rozhodne na základě předložených dokumentů o způsobilosti zařazení do iniciativy HIPC. Státu se tak podařilo dosáhnout první fáze (decision point). Na nejbližším setkání členů Pařížského klubu je pak rozhodnuto o smazání dluhů v dohodnuté výši (Gueye et. al, 2007: 4).

Druhým stupněm procesu iniciativy je bod dokončení (completion point). V rámci druhého stupně, pokud chce země získat plné a neodvolatelné oddlužení, musí splnit ještě následující podmínky. Jako první musí úředníci dané země vypracovat dokument prozatímního průběhu oddlužování za pomoci IMF a WB. Dále uspokojivě implementovat klíčové reformy dohodnuté v prvním stupni spolupráce. Nakonec přijmout a realizovat strategii snižování chudoby, na které se státy, IMF a WB dohodly v předchozím kroku. Jakmile jednou země splní požadovaná kritéria, je připravena dosáhnout bodu dokončení. Bod dokončení opravňuje stát ke spuštění procesu oddlužení v rozsahu, v jakém byl dohodnut v předchozí fázi rozhodnutí. Během druhé fáze iniciativy HIPC získají země 90 procentní oddlužení od Pařížského klubu a dalších multilaterálních věřitelů. Je možné získat i větší procentuální oddlužení, pokud je ho potřeba na dosažení udržitelnosti podle ukazatelů iniciativy HIPC (Martin – Johnson, 2001: 3).

5.5.1 Strategie snižování chudoby (PRS)

Během 80. let se ukázalo, že předchůdcům PRS, kterým byly Programy strukturálních úprav, se nepodařilo dosáhnout vytyčených cílů. Nepodařilo se jim snížit úroveň chudoby v rozvojových zemích. Jako reakce na kritiku, kterou nesplnění cílů vyvolalo, představila WB nový přístup k redukci chudoby v rozvojových zemích. WB analyzovala výsledky SAP a závěr, ke kterému došla, byl ten, že obyvatelé rozvojových zemí nepotřebují menší zásahy vlády do chodu státu, ale lepší řízení státu. Lepší státní správa znamená, že politická struktura a organizace, které obklopují tržně orientovaný hospodářský systém, jsou efektivní, zodpovědné, transparentní, reagují rychle, citlivě a odpovědně. Jedná se základy takzvané „good governance.“ WB tak odstoupila od principu minimalistického státu, kde je vládní odpovědnost, ale i možnosti limitované. Byl představen nový koncept efektivního státu,

který je silný, efektivní a dokáže dosáhnout vytyčených cílů (Taylor, 2009: 113).

Vypracování PRSP probíhá následovně. Centrální státní vláda vytvoří projekt na snížení chudoby, kde je obsažen současný stav a navrhne způsoby řešení této situace. Projekt se poté pošle do WB a IMF, kde se rozhodne, zda bude realizován, či nikoliv. Pokud plán projde, je věřiteli odpuštěna část dluhu a další část je odpuštěna po úspěšném splnění cílů z projektu. Podmínkou je zpracování výročních zpráv, kde je popsáno, čeho bylo dosaženo. Zhruba jednou za pět let je projekt novelizován, aby se lépe přizpůsobil novým okolnostem. Nejedná se tedy o jednorázovou událost, ale jde o dlouhodobý proces spolupráce mezi WB, IMF a státy. Problém s PRSP je ten, že monopol na jejich schvalování mají IMF a WB, které se snaží, aby se na procesu rozhodování nepodílely jiné instituce. Vlády, které potřebují rychle získat nové půjčky nebo smazat předešlé dluhy, proto vycházejí z předešlých PRSP a snaží se takzvaně jít na ruku právě IMF a WB. Ve výsledku jsou si PRSP jednotlivých států velmi podobné, nepřicházejí s novými návrhy politik a vycházejí z neoliberálních ekonomických názorů (Eberlei, 2002: 435).

Na počátku měly být pouze součástí iniciativy HIPC na oddlužení nejchudších a nejzadluženějších zemí. Ovšem jak sílil v politice WB důraz na snižování chudoby, rozšířil se i princip PRSP na další státy. Důraz na snižování chudoby byl především výsledkem MDG. PRSP se tak staly podmínkou pro všechny budoucí půjčky poskytnuté z prostředků IDA a klíčem k prostředkům od největšího světového zdroje financí – Světové banky. PRSP tak měly být základním stavebním kamenem veškeré budoucí partnerské spolupráce. PRSP by se měly lišit od ostatních programů svými principy. Jedná se o zásadní představy, které když se povede realizovat, dosáhne se předpokládaných výsledků. Prvním principem je country ownership (vlastnictví země). Hned první princip je nejednoznačný a nabízí více možných výkladů. Nicméně převládá

následující pojetí konceptu, kdy se více odvolává na státní vlastnictví a zdůrazňuje fakt, že by se na přípravě strategie měli podílet samy státy a ne jen zahraniční instituce. Další princip je úzce propojen s tím předchozím. Jedná se totiž o participaci. Zde je na mysli participace napříč celou společností státu. Účast elit při vypracování strategie již není považována za dostatečnou a k podílení se na přípravě strategie jsou přizváni i zástupci občanských sdružení a soukromého sektoru. Komplexnost je další princip, který by měl PRSP brát v potaz. Jednotlivé politiky, jak sociální, tak hospodářská, by měly být koordinovány a jejich cílem by mělo být snížení chudoby. Z toho vyplývá následující princip, kterým je orientace na výsledek a tím je v tomto případě nižší úroveň chudoby. Partnerství mezi různými aktéry programu je samozřejmostí (Piron – Evans, 2004: 5).

Z principů PRSP je patrné, že došlo k několika změnám od předchozího přístupu SAP. Pro úspěšné schválení programu PRSP je potřeba participace všech vrstev společnosti v dané zemi. Důležitá je účast nejchudší vrstvy, je to návrat k politice zdola. Nově se uvažuje o vnitřních a vnějších problémech chudých zemí společně. Tím, že provedeme vnitřní reformu (PRSP), docílíme vnější reformy (iniciativa HIPC - oddlužení), i když se jedná pouze o jeden z mnoha vnějších problémů, i tak je to posun správným směrem. Také to, že by každá země měla připravovat svůj vlastní PRSP, je dobrý princip. Bohužel, jak již bylo zmíněno, skutečnost je trochu jiná, přesto mnoho argumentů teď již bývalých kritiků, našlo svou cestu do programu WB (Lindner – Strnad, 2006: 135).

5.6 Iniciativa HIPC a věřitelé

Jedním z hlavních přínosů iniciativy HIPC je, že spojuje všechny věřitele, jak bilaterální, tak multilaterální, ale i soukromé, a ukládá jim povinnost sdílet břemeno oddlužení až na hranici jejich možností.

Iniciativa však bohužel nemá možnost prověřit, zda tak opravdu činní nebo je snad dokonce donutit silou k takovému kroku. Problémem také je, že někteří věřitelé mají jistá privilegia a někteří se dokonce na oddlužování nepodílejí vůbec. Toto by se dalo považovat za jednu z největších slabin, ale i přesto se většina věřitelů na oddlužovacím procesu podílí. Hlavní bilaterální věřitelé jsou zastoupeni v Pařížském klubu. Jedná se o skupinu vlád věřitelských států, přičemž téměř všichni jsou členy OECD. V iniciativě zastupují jak půjčky přímo poskytnuté jimi, tak i ty, které byly poskytnuty soukromým sektorem, ale jednotlivé vlády států OECD se za ně zaručily. V procesu iniciativy je Pařížský klub zodpovědný právě za snižování dluhu, jehož splacení mělo jít do zemí OECD. Země skupiny HIPC dlužily i jiným bilaterálním věřitelům. Bylo dohodnuto, že na oddlužování se budou podílet všichni věřitelé stejným dílem. To znamená, že všichni bilaterální věřitelé poskytnou stejný stupeň oddlužení. V souvislosti s Kolínskými dohodami Pařížského klubu to znamenalo i pro nečleny, že by měli poskytnout oddlužení ve výši 90 procent dluhu. Bilaterální věřitelé, kteří nebyli členy Pařížského klubu, neměli moc možností jak se podílet na formování iniciativy a jejích oddlužovacích mechanismech. Bylo tak v podstatě rozhodnuto za ně. Některé země OECD dokonce nabídly, že poskytnou sto procentní oddlužení nad rámec dohodnutých Kolínských podmínek (Gueye et.al, 2007: 28).

Většina multilaterálních rozvojových agentur jako Africká rozvojová banka, Inter-americká rozvojová banka, WB a IMF se dohodly, že provedou významnou část oddlužení již v rámci předběžného opatření mezi decision point a completion point procesu iniciativy. Ostatní multilaterální věřitelé přislíbili oddlužení až po dosažení a splnění druhé fáze iniciativy. I přesto prakticky všichni multilaterální věřitelé projevíli ochotu podílet se na společném oddlužování a zhruba polovina z nich,

kteřá představuje skoro 95 procent multilaterálních pohledávek, formálně představila mechanismy spolupráce na iniciativě HIPC. Jednalo se však o administrativně a finančně velmi náročný postup. Například Africké rozvojové bance trvalo 9 let potvrdit své mechanismy spolupráce a poskytnout první oddlužení. Někteří menší multilaterální věřitelé s malým podílem na dluhu nechtěli v počátcích spolupracovat na oddlužení, u některých tato neochota přetrvává a v některých případech se dokonce mluvilo o možném soudním sporu ohledně iniciativy HIPC (Gunter, 2002: 12).

Před vznikem iniciativy HIPC měli multilaterální věřitelé status privilegovaných věřitelů, což mělo za důsledek, že ve většině případů vůbec neuvažovali o prominutí dluhu. Odůvodňovali to tím, že je to nezbytné pro jejich finanční zdraví a udržitelnost. Po odstartování iniciativy HIPC sice věřitelé uznali, že by mohli poskytnout částečné oddlužení bez katastrofálních následků, přesto si multilaterální věřitelé zachovali status pouze o něco méně privilegovaných věřitelů než předtím. Multilaterální věřitelé se v počátcích v rámci iniciativy podíleli pouze na dodatečném oddlužení. To znamená, že na ně přišla řada s odpouštěním dluhů až ve chvíli, kdy svoji část splnili bilaterální a komerční věřitelé a výše dluhu již byla snížena o 67 procent. Nepodíleli se tedy na iniciativě maximální možnou měrou a přesto, že se jejich účast zvětšuje, pořád přetrvávají jisté rezervy. Například dalším problematickým prvkem iniciativy je společné sdílení břemena oddlužení. Ne všichni se podílejí na procesu stejnou měrou. Někteří věřitelé, především ze zemí OECD, poskytli plné oddlužení, ale někteří jsou pouze takzvaní „free riders.“ Využili toho, že ostatní se zapojili do projektu více a sami se na něm podílejí jen minimálně. Plné oddlužení je tak využito na to, že zadlužené země jsou schopny dosáhnout prahových hodnot, ale díky neochotě některých věřitelů dále spolupracovat, tak může dojít

až k zastavení celého procesu. Pouze státy jako Austrálie, Kanada, Norsko, Velká Británie a USA skutečně ručí 100 procent všech bilaterálních dluhů po dosažení decision point (Martin, 2004: 20). I přesto znamená iniciativa HIPC významný pokrok a zavazuje mnoho věřitelů k poskytování úlevy, protože předtím multilaterální, komerční a věřitelé mimo země OECD neposkytovali téměř žádné oddlužení. Nyní většina z nich participuje na iniciativě a poskytuje pomoc prostřednictvím snižování dluhů. Ti, kteří se neúčastní, ovšem podkopávají důvěryhodnost celé iniciativy HIPC a znemožňují dosažení dluhové udržitelnosti nejvíce zadluženým chudým zemím.

5.7 Debata o iniciativě HIPC

Stejně tak jako samotná WB je pod palbou kritiky i iniciativa HIPC. Okolo iniciativy se vedou mnohé debaty a jednou z nejvíce diskutovaných otázek je ta, jestli iniciativa HIPC poskytuje, či neposkytuje dluhovou udržitelnost. Střetávají se zde zástupci dvou skupin, kdy příznivci iniciativy tvrdí, že oddlužení je založeno na objektivních kritériích a v době dokončení iniciativy můžeme mluvit o udržitelném dluhu. Odpůrci říkají pravý opak. Podle Matthew Martina mají na udržitelnost dluhu vliv čtyři zásadní faktory: způsob jakým měříme dluhovou zátěž, jaký typ dluhu zahrneme do měření, způsob jakým posoudíme platební schopnosti zadluženého subjektu a hranice, podle které se bude posuzovat dluhová udržitelnost.

5.7.1 Měření dluhové zátěže

Měření dluhové zátěže je většinou složeno ze tří základních prvků: nominální hodnota dluhu v zemi, dluhová služba a současná hodnota dluhu. Současná hodnota dluhu je vyjádření budoucí hodnoty dluhové služby v současné hodnotě peněz. Do 90. let hrály hlavní roli první dva prvky. Jejich koncept je velmi jasný, snadno jde vypočítat jejich hodnota

a jsou dobře uchopitelné k dalšímu využití pro vlády, věřitele a domácí i zahraniční investory z privátního sektoru. Jsou také jedním z hlavních ukazatelů, které používají ratingové agentury. Koncept současné hodnoty dluhu byl představen právě v 90. letech, kdy s ním přišli představitelé Pařížského klubu. Ti chtěli dokázat, že jejich způsob oddlužování byl také přínosný pro zadlužené země. Pařížský klub přistupoval k oddlužování z dlouhodobého pohledu, nicméně přínos jeho přístupu potřeboval ukázat hned. Proto byl zaveden koncept přepočtu budoucího dluhu na současnou hodnotu, který je v současnosti považován za nejpřesnější teoretický přístup v oblasti dluhové problematiky. Přesto, že se jedná o teoreticky uznávaný postup, není vhodným měřítkem pro posouzení dluhového převisu (Roubini, 2001: 15). Současná hodnota dluhu je používána i v rámci iniciativy HIPC, když je dosazena do indikátorů zadluženosti, které iniciativa využívá. Problém je v tom, že žádný soukromý subjekt na trhu nepoužívá současnou hodnotu, ale operuje ve svých kalkulacích s nominální hodnotou. Rozporuplně přijímá snižování dluhu pomocí současné hodnoty i veřejnost. Pro zajímavost, například v Guyaně veřejnost uvěřila tiskové zprávě, že země obdrží 636 milionů USD díky odpuštění dluhu v rámci iniciativy HIPC. Jednalo se bohužel o nedorozumění, protože oněch 636 milionů byla suma, o jakou bude zredukován státní dluh během následujících 30 let prostřednictvím postupného snižování dluhové služby. Při nepokojích, které toto zjištění vyvolalo mezi veřejností, shořela dokonce část budovy tamního ministerstva financí. Věřitelé, investoři, ale i veřejnost, tedy všichni, kteří jsou zapojeni do iniciativy, by měli být informováni o používání přepočtu na současnou hodnotu, aby se předešlo případným nedorozuměním. Samotný přepočet na současnou hodnotu je také diskutabilní a údaje používané k výpočtu se také mění v návaznosti na mnoho dalších faktorů (Martin, 2004: 13 – 14).

5.7.2 Typ dluhu

Typ dluhu, který zahrneme do výpočtu udržitelnosti, představuje důležitý faktor, jenž má vliv na celkový výsledek. Iniciativa HIPC vynechává dva druhy závazků, které jsou také do značné míry rozšířeny v zemích s nízkými příjmy. Jedná se o domácí dluh a dluh soukromého sektoru. Iniciativa používá pouze externí vládní dluh ve svých kalkulacích. Je to dáno tím, že mezinárodní společenství nepředpokládá snížení těchto druhů dluhů v rámci iniciativy HIPC. Domácí dluh je pořád obrovský závazek pro země skupiny HIPC. V některých případech je dokonce domácí dluh větší než vnější dluh. Přesto však bývají domácí dluhy velmi často ignorovány v rámci iniciativy HIPC, kde se předpokládá rychlé vypořádání se s domácími závazky, popřípadě pokles cenové hladiny, což by snížilo domácí dluhové úrokové sazby a znamenalo také snížení dluhu. Kritici nezohledňování domácího dluhu argumentují tím, že přeci není možné snižovat externí dluh a zajišťovat zdroje z jeho redukce na snižování chudoby uvnitř státu, dokud nevyřešíme a neanalyzujeme problémy domácího dluhu. Ministři zemí HIPC se dohodli, že do dokumentů potřebných pro spolupráci s IMF a WB na oddlužování vnějšího dluhu budou uvádět i celkový dluh, tedy domácí i vnější (Presbitero – Arnone, 2006: 2 – 3). Mezinárodní společenství se také postupně více zapojuje do řešení vnitrostátních dlužních problémů, protože ty způsobují problémy v soukromém sektoru, snižují optimistické vyhlídky na hospodářský růst a udržitelnost zahraničního dluhu. Další klíčovou finanční zátěží, která se objevuje nejen v zemích skupiny HIPC je rychle rostoucí zadlužení soukromého sektoru. Dluh soukromého sektoru se v zemích skupiny HIPC pohybuje mezi 50 až 100 procenty zisku z exportu. Proto je důležité sledovat i tento dluh, aby se nestal také neudržitelným a nezpůsobil krizi v půjčujících si zemích, pokud by nebyly soukromníci v těchto zemích schopni dostát svým závazkům (Baball, 2002).

5.7.3 Platební schopnost

V otázce posouzení platební schopnosti státu panuje mnoho nejasností. Teoreticky by se dalo pro měření státního dluhu použít HDP, čistý export nebo příjmy státního rozpočtu, nejlépe převedené na současnou hodnotu. Nicméně zásadní otázkou stále zůstává, kdo platí dluhovou službu. Podle Martina neexistuje žádná korelace mezi výší HDP a schopností platit dluh. Zisky z exportu jsou také problematické, protože jsou většinou vypláceny v cizí měně a při jejich výpočtu vyvstávají další problémy ohledně jejich přepočtu na potřebnou měnu. Jako nejvíce vypovídající o platební schopnosti státu se tak jeví příjmy státního rozpočtu. Občas se sice můžeme setkat s názorem, že rozpočtové příjmy jsou manipulovány ze strany vlád, které tak podstupují morální riziko, kdy úmyslně snižují státní příjmy, ve snaze získat větší pomoc v rámci oddlužení. Tento argument lze však považovat pouze za čistě teoretický, neboť kontrola příjmů je jedním z klíčových prvků programů IMF a WB. Nemělo by proto být těžké pro mezinárodní společenství důvěřovat IMF a WB, že monitorují situaci a dokáží eliminovat jakýkoliv morální hazard a manipulaci s výší státních příjmů. Pro iniciativu HIPC jsou rozpočtové příjmy klíčovým měřítkem platební schopnosti vládního dluhu (Martin, 2004: 17).

5.7.4 Prahy způsobilosti

Výše oddlužení v rámci iniciativy HIPC byla určena podle prahů způsobilosti, které byly stanoveny na základě vstupní analýzy a poté upraveny tak, aby odpovídaly politickému kompromisu o jejich výši mezi hlavními věřiteli. Není ničím překvapivým, že hlavní věřitelé jsou zástupci skupiny G -7, tedy představitelé nejvyspělejších světových ekonomik. Výsledkem kompromisu byla zároveň snaha držet náklady států G – 7 co možná nejnižší. Vzešlý kompromis vysvětluje zaměření na přepočet na současnou hodnotu ve dvou hlavních ukazatelích

oddlužovací aktivity. Práh způsobilosti pro ukazatel současné hodnoty vůči exportu byl nastaven na 150 procent u HIPC II, původně to bylo 200 až 250 procent. U ukazatele současné hodnoty proti rozpočtovým příjmům byl stanoven na 250 procent. Výsledkem politického kompromisu bylo také to, že ukazatel současné hodnoty dluhu/rozpočtových příjmů byl stanoven tak, aby bylo ještě možné přijmout do iniciativy Pobřeží slonoviny. Nicméně doplňující kritéria, která byla jen velmi těžko empiricky ospravedlnitelná, byla nastavená tak, aby se nemohly některé další státy, které byly blízko prahu způsobilosti účastnit. Důvodem byla snaha států G – 7 udržet náklady co možná nejnižší. Zájmy nejvyspělejších států tak sehrály roli při určování prahů udržitelnosti. Zároveň bylo vypracováno několik studií zabývajících se udržitelností dluhu. Vycházely z historických a ekonomických faktů. Závěry ze studií jsou následující. Co se týče výše ukazatele současné hodnoty dluhu oproti exportu, studie více méně souhlasí s výší 150 procent, která byla použita v rámci rozšířené iniciativy HIPC II. Dá se tedy předpokládat, že tato hodnota odpovídá prahu udržitelného dluhu. S rozdílným zjištěním však přicházejí ohledně kritéria současná hodnota dluhu/rozpočtové příjmy, kde je 250 procent používaných v rámci iniciativy daleko od udržitelné hranice. Ze studií vyplývá, hranice pro neudržitelný dluh se pohybuje okolo 150 procent, ale pro zdravé fungování státní ekonomiky je zapotřebí dosáhnout daleko nižší hodnoty. Ze zemí skupiny HIPC se proto ozývají hlasy, že by toto kritérium mělo být změněno na 150 procent i v rámci samotné iniciativy. Zajímavý je také fakt, že ukazatele, ve kterých se operuje s výší dluhové sazby, jsou upozaděny na druhou kolej jako doplňková kritéria. Iniciativa počítá s ukazatelem dluhový servis/export na úrovni 15 až 20 procent, ale nezávislé studie uvádějí, že již při 12 procentech můžeme hovořit o neudržitelnosti dluhu. Důležitým indikátorem, který je často opomíjen, je dluhová služba/rozpočtové příjmy. Jeho význam spočívá v tom, že se používá při odhadu sumy, která má být přesunuta z dluhové služby na výdaje na boj proti chudobě a tím k dosažení jednoho z Rozvojových cílů tisíciletí.

Ideální hodnota tohoto ukazatele by měla být 10 procent, aby se maximalizovaly výdaje na boj proti chudobě a zároveň na dluhovou udržitelnost (Cohen, 2000: 11; Martin, 2004: 18).

5.7.5 Další problematická témata

Zaměření iniciativy čistě na ekonomická kritéria při posuzování dluhového břemena země je podle některých kritiků ukázkou nedostatku zájmu o lidský rozvoj a uspokojení potřeb obyvatel chudých států. Socio-ekonomické zisky plynoucí z rozšířeného oddlužování nejsou rozhodně universální. Tam kde existují, jsou limitované. Země skupiny HIPC i nadále čelí rozvojovým problémům jako je šíření HIV/AIDS, nízká úroveň gramotnosti, špatná výživa a mnoho dalších problémů typických pro rozvojové a chudé státy. Příkladem může být Burkina Faso, která díky iniciativě HIPC snížila svůj externí dluh na úroveň udržitelnosti podle ukazatelů iniciativy HIPC, ale země má i nadále jedny z nejhorších výsledků ukazatelů lidského rozvoje (Mutasa, 2003: 3).

Předpoklady růstu jsou důležité pro všechny dlouhodobé analýzy udržitelnosti dluhu. Ovšem příliš optimistické vyhlídky na tempo růstu ovlivní analýzu udržitelnosti. I velmi mírně nadhodnocené tempo růstu může mít za následek vysoce nerealistickou projekci nízkých ukazatelů zadluženosti. Údaje byly nadhodnocovány samotnou WB. Například v roce 2000 byl předpoklad WB, že export Tanzanie poroste o 9 procent ročně. Další analýza přišla s předpokladem růstu o 6,5 procenta. Tento odhad ovlivňuje také predikci důležitých ukazatelů zadluženosti. Podle předpovědi druhé analýzy by byl ukazatel dluhu oproti vývozu téměř dvojnásobný, než s jakým počítala WB. Díky těmto nadhodnoceným datům se v následujících letech zvětšily náklady samotné iniciativy HIPC (Gunter, 2003: 9).

Významný vliv na udržitelnost dluhu zemí skupiny HIPC mají také rozličné exogenní vlivy, například růst cen primární komodity. Jsou

to faktory mimo vládní kontrolu, které ohrožují dobré hospodářské vyhlídky. Výskyt exogenního šoku se negativně projeví na dlužních ukazatelích a v horších případech vede k dalšímu vynucenému půjčování. V takovýchto případech bohužel dělá iniciativa HIPC pro postižené země jen velmi málo. Nenabízí ani žádné preventivní opatření, ale nabádá mezinárodní společenství, aby se více věnovala jejich závažnosti a snažila se jim předcházet, pokud je to možné (Martin, 2004: 26). Zde si myslím, že kritika není na místě, protože iniciativa HIPC nebyla spuštěna, aby bránila účinkům exogenních šoků.

Navzdory kritice znamená iniciativa HIPC progres v otázce dluhové udržitelnosti. Předtím se věřitelé vůbec nezajímali o udržitelnost dluhu, a pokud již došlo k procesu oddlužování, tak se většinou ignorovaly potřeby dlužníků. Také přílišné soustředění se na jeden ukazatel současná hodnota dluhu/export, činí obtížnějším dosáhnout dluhové udržitelnosti po konci iniciativy pro zadlužené země. Mnozí odborníci také tvrdí, že posuzovat dluhovou udržitelnost pouze na základě hodnot dluhových indikátorů je nedostatečné, a že skutečná udržitelnost by se měla posuzovat podle uvolněného objemu finančních prostředků pro potřeby snižování chudoby. Iniciativa HIPC by proto měla klást daleko větší důraz na hodnotu dluhové služby vůči rozpočtovým příjmům. Snažit se stlačit tento ukazatel pod 10 procent, tak aby se uvolnilo více prostředků pro snižování chudoby.

5.8 MDRI

Iniciativou HIPC snahy o oddlužení nekončí. WB společně s dalšími multilaterálními finančními organizacemi připravily další oddlužovací iniciativu. O Multilaterální iniciativě na odpuštění dluhů (Multilateral Debt Relief Initiative, MDRI) se poprvé začíná mluvit v roce 2005 na summitu států G8. MDRI vzešla ze spolupráce WB, IMF a Africké rozvojové banky a je zaměřena na dodatečné oddlužení států, které dosáhly v rámci dříve

spuštěné iniciativy HIPC bodu dokončení. Pod touto iniciativou je úspěšným státům umožněno dosáhnout plného odpuštění dluhů od mezinárodních finančních institucí, které stojí za realizací MDRI. Předpokladem je, že finance uvolněné díky oddlužení, použijí státy na dosažení Rozvojových cílů tisíciletí. Pro některé státy s velkým podílem multilaterálního dluhu u zmíněných mezinárodních organizací znamená účast na MDRI snížení celkového dluhu o 80 až 90 procent, čímž se výrazně sníží i jejich ukazatel zadluženosti. Předpokládá se, že po úspěšném dokončení procesu MDRI by měl být poměr dluhu oproti exportu mezi 50 a 60 procenty. Podle dohody z roku 2005 se na MDRI podíleli pouze tři multilaterální věřitelé IMF, WB a Africká rozvojová banka. V roce 2007 se k dosavadním třem připojila ještě Inter-americká rozvojová banka, která přislíbila snížení dluhů státům v jižní Americe. Je to značný úpadek oproti účasti věřitelů na iniciativě HIPC, na které spolupracovalo 23 multilaterálních věřitelů, plus ještě věřitelé na bilaterální bázi a soukromí věřitelé (Hurley, 2007: 5 -6).

V současnosti je 39 států způsobilých, nebo potenciálně způsobilých, k pomoci prostřednictvím iniciativy HIPC. 35 z nich je v procesu plného oddlužení za pomoci IMF, WB a dalších věřitelů, po tom co dosáhli svých bodů rozhodnutí. Jedna země, Čad, dosáhla svého bodu rozhodnutí a těžší zatím pouze z předběžného oddlužení. Tři další země, Eritrea, Somálsko a Súdán byly identifikovány jako potenciálně způsobilé k oddlužení, ale zatím nedosáhly prvního stupně a tím pádem ani bodu rozhodnutí. Hodnocení způsobilosti pro Myanmar a Zimbabwe ještě není zcela dokončeno. Účast věřitelů na iniciativě je značná, hlavně co se týče multilaterálních věřitelů a věřitelů z Pařížského klubu. Participace ostatních členů by měla být do budoucna ještě posílena. Celková suma odpuštěných dluhů v rámci iniciativy HIPC v současnosti činí zhruba 75 miliard USD (IMF, 2015a). I přes značnou vlnu kritiky, která se na iniciativu valí, chtějí zadlužené státy pokračovat v procesu oddlužování touto cestou.

6 UGANDA A HIPC

Před rokem 1982 existuje jen velmi málo informací o externím dluhu Ugandy. V zemi totiž neexistovaly žádné instituce, které by se zabývaly dluhovým managementem. V předešlých letech panoval v zemi autoritářský režim, který byl později nahrazen vojenskou diktaturou. Až v roce 1986 se konaly první volby, kterým předcházely ozbrojené konflikty a svržení diktátora Idi Amina. Nicméně i potom je země značně nestabilní a až do začátku 90. let nejsou ozbrojené pokusy o svržení vlády výjimkou. Proto tedy není překvapivé, že nejsou k dispozici průkazná data, podle kterých by se dala posoudit udržitelnost státního externího dluhu, protože země měla co dělat, aby se vyrovnala alespoň částečně s vnitrostátními problémy. Ministerstvo financí a centrální banka se v té době vypořádávaly dohromady jak s vnějším, tak vnitřním dluhem. V důsledku špatné koordinace a nedostatečných informací se stalo téměř nemožné vést přesné záznamy o objemu a struktuře zahraničního dluhu Ugandy. Díky špatnému dluhovému managementu nebylo tedy možné ani přesně určit vývoj dluhové služby. Vládní představitelé Ugandy si tyto nedostatky a možná rizika z nich plynoucí uvědomili na počátku 90. let. Uganda si najala zahraniční konzultanty, aby vytvořili konzistentní data potřebná pro efektivní řízení dluhu. Podařilo se jim společně s věřiteli ověřit data a určit výši vnějšího státního dluhu. Díky tomu mohla vláda Ugandy od roku 1991 zavést státní komplexní strategii snižování vnějšího dluhu. Podstatou strategie bylo vyjednávání s Pařížským klubem o rozložení splátek na delší období, o celkovém snížení dlužné částky, o dárcovských příspěvcích na dluhovou službu. Byly zavedeny přísné limity pro čerpání nových půjček, důsledně se dodržovalo plnění cílů hospodářské obnovy a kladl se velký důraz na zlepšení dluhového managementu a celkové fiskální politiky. Na této strategii se ještě nepodílely mezinárodní finanční instituce. (Muwanga-Zake – Ndhaye, 2001: 3).

Oddlužování Ugandy však není novým fenoménem. Země těžila z předělávání splátkového kalendáře od mezinárodního společenství již od poloviny 80. let. Nicméně možnost odpuštění dluhů se jí naskytla až se spuštěním iniciativy HIPC. Předtím se Ugandě snažila pomoci například IDA tím, že spolufinancovala odkoupení státního komerčního dluhu v roce 1992. V té době Uganda spolupracovala i s Pařížským klubem, který také nabídl částečné odpuštění dluhů, jenž měla Uganda vůči jeho členům. Bohužel tato pomoc měla pouze minimální dopad na dluhové břemeno země, protože více jak 70 procent dluhu tvořily závazky vůči multilaterálním věřitelům. Pařížský klub však nabízel odpuštění pouze bilaterálních dluhů. Část bilaterálních věřitelů proto založila fond, do kterého přispívali. Uganda byla díky tomuto fondu schopna splácet alespoň část svých multilaterálních dluhů. Tento fond byl předzvěstí iniciativy HIPC. Byla to jedna z prvních situací, kdy se spojili multilaterální věřitelé a jednali o případném oddlužení (Kuteesa – Nabbumba, 2004: 49).

V roce 1996 byla Uganda těžce zadluženým chudým státem. Její zahraniční dluh dosahoval výše 3,6 miliardy USD, což představovalo 63 procent státního HDP, oproti tomu rozpočtové zisky tvořily pouze 11,1 procenta HDP. Z celkového externího dluhu tvořilo 75 procent multilaterální dluh. Ukazatel dluhu oproti exportu se zastavil na hodnotě 233. Z toho tedy vyplývá, že Uganda by nebyla schopna dosáhnout dluhové udržitelnosti sama v přiměřené časové lhůtě, ani kdyby se jí ekonomicky dařilo nad očekávání dobře. Proto přijala vláda Ugandy iniciativu HIPC s velkým optimismem. Uganda tak oficiálně jako jedna z prvních zemí vstoupila do procesu oddlužení v dubnu 1997 a o rok později dosáhla země odpuštění dluhu ve výši 347 milionů USD v přepočtu na současnou hodnotu. Na tuto sumu se dá také pohlížet jako na úlevu na dluhové službě ve výši 650 milionů USD v průběhu následujících 30 let. Představovalo to snížení celkového

externího dluhu o 20 procent. Nicméně výrazný pokles exportních výnosů znamenal, že v roce 1999 vzrostl vnější dluh místo předpokládaných 1,608 milionu USD o 1,806 milionu USD při přepočtu na současnou hodnotu. Znamenalo to také růst ukazatele zadluženosti dluhu oproti exportu z plánovaných 201 procent na 248. To signalizovalo, že Uganda pořád není schopná dosáhnout udržitelné hladiny dluhu (Haraldstóttir, 2006: 56).

Od první iniciativy HIPC se očekávalo, že bude představovat únikovou strategii z neustálého restrukturalizování externího dluhu, nebo že zanechá účastníci se země na úrovni udržitelného dluhu. Po skončení oddlužovacích procesů v zemi se čekalo, že nebude problém splácet zbylou dluhovou službu i aktivně bojovat proti chudobě. Bohužel díky nečekaným externím faktorům jako je jev El Niño, změny světových úrokových sazeb, pokles cen komodit, bylo pro Ugandu velmi těžké dosáhnout udržitelné hladiny dluhu. I když iniciativa HIPC znamenala velký přínos pro zadlužené státy, nebyla Uganda jedinou zemí, která se účastnila procesu oddlužování a nebyla schopna dosáhnout udržitelného dluhu. To bylo důvodem, pro reformu iniciativy na HIPC II, která mimo oddlužování kladla důraz na snižování chudoby. Za účelem splnění tohoto bodu se od jednotlivých zemí očekávalo, že vypracují národní strategii snižování chudoby (PRSP). Vládní úředníci vypracovali PRSP v roce 2000 a program byl předložen mezinárodním měnovým institucím a ostatním věřitelům, kteří PRSP Ugandy přijali jako komplexní a životaschopnou. V témže roce se tak stala Uganda první zemí, která těžila z účasti na rozšířené iniciativě HIPC. Roční snížení dluhů se odhaduje na 55 milionů USD navíc k 40 milionům USD z původní iniciativy. V tabulce je shrnuto oddlužení v rámci původní i rozšířené iniciativy HIPC (Atingi-Ego, 2009: 4).

Oddlužení v rámci iniciativy HIPC a HIPC II

	Snížení nominální dluhové služby (v mil. USD)	Oddlužení v rámci HIPC v přepočtu na současnou hodnotu (v mil. USD)
1. Iniciativa HIPC	650	347
Multilaterální		247
Bilaterální		73
2. Rozšířená iniciativa HIPC	1300	656
Multilaterální		546
Bilaterální		110
Celková suma oddlužení	1950	1003

Atingi-Ego, 2009: 4.

Účast na oddlužovacím programu WB a IMF byla pro Ugandu nadmíru důležitá. Úspory získané z iniciativy HIPC dosáhly 13-ti procentního podílu na rozpočtových příjmech a představovaly 23 procent příjmů ze státního vývozu ve fiskálním roce 2000/2001. Pro nově nabyté finanční prostředky získané účastí na iniciativě HIPC byl založen speciální fond (Poverty Action Fund, PAF). Původně měl PAF sloužit pouze pro finance z iniciativy HIPC, ale krátce po jeho založení začali přispívat do fondu i jiní dárci. Příspěvky od těchto dárců postupně rostly a dokonce převýšily část PAF získanou z iniciativy HIPC, která tvořila zhruba jednu třetinu. Prostředky z PAF měly být dále distribuovány podle priorit PRSP. V PRSP bylo uvedeno, že dodatečné finance by měly jít převážně

do primárního vzdělání, zdravotnictví, na podporu zemědělství, zlepšení venkovské infrastruktury a lepší distribuci pitné vody. Převedení PRSP do praxe znamenalo pro obyvatele zlepšení v přístupu k sociálním službám. Potvrdit to můžeme na základě trendu ve vývoji Indexu lidského rozvoje (Human Development Index, HDI), který pro Ugandu ukazuje rostoucí tempo. Je to opačný trend hodnot HDI než u hospodářsky vyspělejších zemí afrického kontinentu, jako Keňa nebo Zimbabwe, v tom samém období (Robinson, 2005: 4).

Přes určitý úspěch při snižování dluhu pomocí iniciativy HIPC je Uganda stále závislá na zahraniční pomoci. Můžeme to pozorovat na vývoji financování PAF, kdy podíl financí od dárců převýšil sumu získanou díky iniciativě HIPC. Takto nastavená situace má důsledky na udržitelnost vnějšího dluhu. Uganda si od dosažení bodu dokončení iniciativy půjčila znovu zhruba 1,5 miliardy USD od multilaterálních finančních institucí. I když půjčky byly poskytnuty za velmi výhodných podmínek, jejich dopad na výši dluhu v kombinaci s nižším exportem, který byl způsoben propadem cen kávy, znamenal rapidní růst ukazatelů zadluženosti. Ukazatel porovnávající výši dluhu s exportem se zastavil na hodnotě 305 %, což je více než dvojnásobek prahu udržitelnosti podle HIPC II. Dalším důvodem přetrvávajících dluhových problémů je fakt, že někteří bilaterální věřitelé mimo Pařížský klub odmítli účast na oddlužovacím procesu. Ugandská vláda si uvědomuje tíživou situaci a rozhodla se proto řídit podle tří pravidel, díky nimž by se situace v budoucnu neměla zhoršovat. Čerpat pouze půjčky, které budou poskytnuty za výhodných podmínek pro Ugandu, dále postupné snižování fiskálního deficitu ve střednědobém horizontu a nadále provádět reformy, které budou mít za cíl podporu hospodářského růstu, jako je například diverzifikace exportu tak, aby země nebyla tolik náchylná na neočekávané změny cen určité komodity na mezinárodním trhu (Haraldstóttir, 2006: 62).

Bohužel vládní představitelé Ugandy nedokáží ovlivnit všechny faktory působící na hospodářskou situaci státu a potřebují pomoc

mezinárodního společenství, aby země dosáhla udržitelného dluhu alespoň v budoucnu. Jako jednoznačnou nevýhodou pro Ugandu se ukázal fakt, že se jednalo o první stát, který se podílel na oddlužovací iniciativě HIPC. Z chybných kalkulací při analýze vývoje v Ugandě však mohly profitovat další státy, kde bylo možné podobným problémům předejít. Země, které následně přistoupily k iniciativě, měly svůj předpoklad vývozu odhadnutý podle nižších celosvětových cen exportních komodit. Byla jim také poskytnuta díky tomu poměrně větší úleva a bylo tak pro ně jednodušší dosáhnout požadovaných hodnot ukazatelů zadluženosti. Dalším důvodem horšího vývoje v Ugandě než se předpokládalo, je neúčast všech věřitelů, kteří původně přislíbili svoje zapojení do procesu. V neposlední řadě může také mezinárodní společenství pomoci snížit budoucí dluh Ugandy tím, že bude případnou pomoc poskytovat ve formě grantů spíše než úvěrů. Tím by se snížil podíl multilaterálního dluhu na celkovém státním externím dluhu (Kuteesa – Nabbumba, 2004: 56).

Uganda se díky splnění podmínek iniciativy HIPC a dosažení decision point u HIPC II nominovala pro účast na další oddlužovací iniciativě WB. Tentokrát se jednalo o iniciativu MDRI, v rámci které jsou účastnickým zemím odpuštěny multilaterální dluhy od spolupracujících mezinárodních finančních institucí. Stalo se tak v roce 2007. V tomto roce klesl celkový externí dluh Ugandy ze 4,4 bilionu USD v předchozím roce na 1,6 bilionu USD. Nicméně dluh začal opět narůstat díky čerpání nových úvěrů, ale většinou se jednalo skutečně o úvěry s dobrými podmínkami pro Ugandu. Rostoucí dluh už také neznamenal takový problém jako na přelomu tisíciletí, protože ekonomika země se pomalu začala zlepšovat. Vzrostl jak hrubý národní důchod, který byl na začátku tisíciletí něco málo přes 6 miliard USD, ale v roce 2012 to bylo již 16 miliard USD. Svoji úlohu zde také sehrál rostoucí export, který zaznamenal velký růst. Vzrostl ze 716 milionů USD v roce 2000 až na 4,7 miliardy USD v roce 2012. Díky takto příznivě se vyvíjející

situaci se samozřejmě zlepšily i ukazatele zadluženosti. Poměr vnějšího dluhu oproti exportu byl v roce 2012 necelých 80 procent, přičemž práh udržitelnosti je podle iniciativy HIPC II 150 procent. Stejně tak dluh oproti hrubému státnímu důchodu z necelých 60 procent klesl na velmi přijatelných 23 procent. V tomto případě je podle iniciativy HIPC přijatelná i hodnota původních 60 procent. Podle ukazatelů WB a IMF tak v současné chvíli můžeme říci o Ugandě, že dokázala stlačit svůj externí vládní dluh na udržitelnou mez. Tomuto faktu napovídají i jiné ukazatele udržitelnosti dluhu. Například ukazatel používaný Davidem Woodwardem, který byl zmíněn v kapitole o dluhovém převisu a udržitelném dluhu, vykazuje známky udržitelného dluhu v Ugandě. Dluhová služba oproti státním příjmům se v případě Ugandy pohybuje mezi 1 až 2 procenty. Pro Woodwarda je přijatelná hranice udržitelnosti 10 procent (The World Bank, 2015: 160).

Touto případovou studií jsem se snažil ukázat, čeho bylo v zemi dosaženo díky spolupráci s mezinárodními měnovými institucemi v čele s WB. Na základě výše uvedených údajů můžeme říci, že v případě Ugandy splnily iniciativy na oddlužování svůj účel a dopomohly zemi dostat svůj vládní externí dluh na udržitelnou hladinu. Velmi podstatnou roli v tomto dlouhém procesu sehrála i WB, která společně s IMF za iniciativami stojí.

7 ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit jakou roli má Světová banka v rámci světové rozvojové spolupráce se speciálním zaměřením na oddlužování států. Pomoci dosáhnout stanoveného cíle mi měly výzkumné otázky. *Jak probíhaly oddlužovací procesy před spuštěním iniciativy HIPC, která byla navržena WB a IMF? Přinesla tato iniciativa nějaké nové prvky, popřípadě jaké? Jaké jsou slabé stránky této iniciativy?* Nyní se pokusím vyhodnotit, k čemu jsem během zpracování mé diplomové práce dospěl.

Jak probíhaly oddlužovací procesy před spuštěním iniciativy HIPC? Otázka zadluženosti států je právem diskutována, především díky své závažnosti a mezinárodní společenství vyvíjí snahu vypořádat se s touto problematikou. Jak bylo uvedeno v první kapitole, nejedná se o nový jev, protože první půjčky byly poskytovány již v době antického Řecka. Problémy se splácením poskytnutých peněz jsou však stejně staré, jako samo poskytování financí. Dlužní krize, se podle údajů uvedených v první kapitole, objevují ve vlnách. Příčin těchto krizí je celá řada. Snažil jsem se je analyzovat v úvodní kapitole. Soustředil jsem se na vznik dlužního problému ze 70. let, kdy se zadlužily chudé a rozvojové státy. Svůj podíl na vzniku tohoto dluhu totiž nese také samotná WB, která se podílela na rozvojové spolupráci již v dobách svého založení. Jejím hlavním úkolem bylo stabilizovat situaci v poválečné Evropě. Poté, co se hospodářská situace v Evropě uklidnila, se pozornost WB obrátila na ostatní světadíly, které potřebovaly hospodářskou pomoc. Zejména africké státy s nízkým národním důchodem se pustily do spolupráce s WB a začaly si půjčovat peníze od bilaterálních, komerčních i multilaterálních věřitelů, mimo jiné i od WB. Díky celosvětově špatné hospodářské situaci v 70. letech a také díky uzavírání nevýhodných smluv o půjčce, se tato skupina afrických států, dostala za hranici udržitelnosti svých dluhů. Pro tyto státy se poté vžil anglický název HIPC, tedy těžce zadlužené a chudé státy. V té době ještě neměla WB ani jiná mezinárodní měnová

institute jednotnou strategii na pomoc těmto státům. WB poskytovala v dobré víře další půjčky zadluženým státům skupiny HIPC, které je bohužel používaly pouze na placení dluhové služby předešlých půjček. Podmínkou pro získání této finanční pomoci od WB bylo přijetí programů strukturálních úprav. Strukturální úpravy stejně jako ostatní politiky WB byly v 70. a 80. letech silně ovlivněny neoliberalním myšlením. V situaci, v jaké se zadlužené státy nacházely, znamenal neoliberalní přístup řešení dlužního problému ještě větší zadlužení a zhoršení jejich hospodářského stavu. Domnívám se, že v tomto případě WB sehrála negativní roli a napomohla tak prohloubení dlužních problémů, které se pak snažila řešit pomocí iniciativy HIPC. K tomu však bohužel došlo téměř o dvě dekády déle. Předtím ze strany WB nedocházelo k odpouštění dluhů. Pomoc v dlužní otázce poskytovala WB hlavně prostřednictvím přepracovaného splátkového kalendáře, popřípadě snížením úrokové sazby, ale o odpouštění dlužné částky se ještě neuvažovalo. Alternativou pomoci pro zadlužené chudé státy představoval takzvaný Pařížský klub. Spíše než o mezinárodní organizaci se jedná o mezinárodní režim, kde dodržování–pravidel záleží pouze na dobré vůli členských států. V případě Pařížského klubu se poprvé uvažovalo o odpuštění dluhů. Jednalo se však pouze o dluhy bilaterální, které představovaly menšinový podíl na celkové výši externího dluhu států. Odpověď na první výzkumnou otázku je tedy nasnadě. Procesy probíhaly především na bilaterální bázi a WB zatím poskytovala dlužníkům pouze upravený splátkový kalendář, nikoliv odpuštění části dluhu. Role WB v počátcích dlužní krize ze 70. a 80. let byla dle mého názoru spíše negativní.

Přinesla iniciativa HIPC nějaké nové prvky, popřípadě jaké? Jedním z novějších přístupů k dlužním problémům nejchudších zemí, je odpouštění jejich dluhů. WB v polovině 90. let navázala na předchozí snahy Pařížského klubu a společně s IMF spustila v roce 1996 iniciativu HIPC na pomoc nejvíce zadluženým a chudým státům světa. Odpouštění

dluhů však představuje dvousečný přístup. Odpůrci argumentují především tím, že pokud se škrtání dluhů stane pravidlem, vystává riziko, že si na odpouštění dlužníci zvyknou. Na druhé straně pomyslné barikády jsou pak příznivci, kteří hodnotí oddlužovací snahy pozitivně. Iniciativy navržené WB a IMF pro oddlužení nejchudších zemí dle mého názoru přinesly mnoho pozitivních změn. Nejvýznamnější je bezpochyby oddlužení samo o sobě. Mimo to se téma dluhů nejchudších států dostalo na nějaký čas do popředí zájmu mezinárodního společenství, které se od té doby snaží společnými silami problémům nadměrného zadlužení států čelit. Důkazem je účast všech druhů věřitelů na oddlužovacích iniciativách. Odpuštění dluhů přislíbili a následně i splnili jak bilaterální a multilaterální, tak i komerční věřitelé. Tvůrci iniciativy HIPC přišli jako první s myšlenkou odpuštění multilaterálních dluhů. Zde si myslím, že důležitou roli sehrála WB, která oddlužovací procesy zastřešila. Další věřitelé se postupně přidávali a WB jim šla vzorem společně s IMF. WB dohromady s IMF škrtali své pohledávky vůči nejchudším státům vždy mezi prvními. Jednu z vůdčích pozic v rámci světové ekonomické pomoci potvrdila WB i následnou iniciativou MDRI. Její snaha pomoci chudým zadluženým státům však bohužel pokračovala se značně oslabeným počtem věřitelů, kteří se do MDRI zapojili.

Tyto iniciativy představily jednotný rámec pro oddlužovací procesy. Iniciativy HIPC, HIPC II a MDRI přicházejí s jasně danými pravidly, které musí státy, hledající pomoc se svoji dluhovou situací splnit. Jednou z podmínek je vypracování strategie snižování chudoby (PRSP). Snižování chudoby bylo propojeno s oddlužováním v iniciativě HIPC II, ve které bylo navrženo, že prostředky získané díky odpuštění dluhů, by se měly použít pro boj s chudobou. PRSP navrhuje samotné státy a mezinárodní měnové instituce nezasahují do jejich vypracování. Mělo by se tak předejít některým problémům, které vykazovaly předchozí programy strukturálních úprav. Samy státy tak navrhuje postup, jak se vypořádat s chudobou a ekonomickými problémy. Do těchto

programů se zapojují i sociální skupiny obyvatel, které jsou nejvíce zasaženy chudobou. Základní jednotící rámec představila iniciativa HIPC i v přístupu k posuzování únosnosti dluhu. Iniciativa HIPC přichází s takzvanými indikátory zadluženosti, které určují udržitelnost dluhu a odvíjí se od nich další spolupráce zadluženého státu s WB.

Výše zmíněné nejvýznamnější nové prvky mě přivádějí k *poslední výzkumné otázce*, kterou jsou *slabiny nového přístupu k externím státním dluhům*. Jak již bylo uvedeno, existují jak zastánci, tak odpůrci oddlužování a stejně tak se dělí i odborná veřejnost v pohledu na samotné oddlužovací iniciativy. Programy na oddlužení navržené mezinárodními měnovými institucemi mají celou řadu nedostatků, ale můžeme pozorovat, že se je WB a IMF snaží upravovat na základě kritiky. Prahy pro posuzování udržitelnosti dluhu a možnosti účastnit se oddlužovacích iniciativ jsou jedním z nejvíce debatovaných témat. Vášně budí samo nastavení prahů udržitelnosti dluhu, které je podle kritiků neuspokojivé. Nevhodně zvolené limity si uvědomila i WB, a proto došlo k jejich upravení v rámci rozšíření iniciativy HIPC II. Přesto je výpočet udržitelnosti dluhu, který používá WB, nedostačující. Zejména ukazatele, které jsou použity, nemají v některých případech správnou vypovídající hodnotu nebo jsou k jejich výpočtu použity nesprávné nebo nedostatečné údaje. Dluhová udržitelnost je jen velmi těžko měřitelná a obtížně zjištělná. Jedno značné oddlužení bohužel většinou nestačí, aby se země vyhnula dluhovým obtížím v budoucnu, proto musela WB a IMF přijít s navazujícími iniciativami. Kritizovány jsou mimo jiné i sociální dopady iniciativ. Zejména jejich pozdější spojení s bojem proti chudobě a samotná realizace této snahy. Spojení oddlužování a boje proti chudobě však představovalo nový prvek v rámci oddlužování a je jedině dobře, že se tyto dva faktory spojily. Problémem však zůstává, že výsledky těchto snah nejsou vždy jednotné. Odpuštění dluhů vždy nevede ke zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Navzdory kritice znamená iniciativa HIPC a její následovníci progres v otázce

dluhové udržitelnosti, protože ještě v nedávné minulosti se věřitelé vůbec nezajímali o udržitelnost dluhu, a pokud již došlo k procesu oddlužování, tak se většinou ignorovaly potřeby dlužníků.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Annisette, Marcia (2004): *The True Nature of World Bank*. Critical Perspective on Accounting. Vol. 15, No. 6 -7, str. 303 – 323.

Atingi-Ego, Michael (2009): *Impact of the HIPC Debt Initiative on Macro Economic Variables: The Case of Uganda*. Bank of Uganda. Dostupné na: <http://www.cgdev.org/doc/event%20docs/10.23.03%20GDN%20Conf/Atin-gi-Ego%20-%20Impact%20of%20HIPC%20debt%20initiative%20Case%20of%20Uganda.pdf>. 15. 3. 2015.

Baball, Balliram (2002): *Private Sector External Debt: Main Issues and Challenges for Monitoring*. Development Finance International. Dostupné na: <http://www.development-finance.org/en/services/research-a-analysis/publications-and-technical-briefings/private-capital-publications/technical-publications/177-private-sector-external-debt-main-issues-and-challenges-for-monitoring.html>. 15. 3. 2015.

Barnett, Clive (2010): *Publics and Markets. What is Wrong with Neoliberalism?* In. Smith, Susan; Marston, Sallie; Pain, Rachel; Jones, P. John (2010): *The Handbook of Social Geography*. Sage. London.

Bello, Walden (2007): *The Post-Washington Dissensus. The Washington Consensus is Dead. Here is What Needs to Take Place*. Foreign Policy in Focus. Dostupné na: http://fpif.org/the_post-washington_dissensus/. 18. 3. 2015.

Birdssall, Nancy; Williamson, John; Deese, Brian (2002): *Delivering on Debt Relief: From IMF Gold to a New Aid Architecture*. Institute for International Economics. Washington.

Boughton, M. James (2002): *Why White, not Keynes? Inventing the Postwar International Monetary System*. International Monetary Found. Washington.

Callaghy, M. Thomas (2002): *Innovation in the Sovereign Debt Regime: From the Paris Club to Enhanced HIPC and Beyond*. The World Bank. Washington.

Chorev, Nitsan; Babb, Sarah (2009): *The Crisis of Neoliberalism and th Future of International Institutions: A Comparison of the IMF and WTO*. Theory and Society. Vol. 38, No. 5, str. 459 – 484.

Cohen, Daniel (1997): *Growth and External Debt: A New Perspective on the African and Latin American Tragedy*. CEPR Discussion Paper Series Number 1753. Centre for Economic Policy Reaserch. London.

Cohen, Daniel (2000): *The HIPC Initiative: True and Flase Promises*. OECD Development Center Working Paper. Dostupné na: http://www.oecd-ilibrary.org/development/the-hipc-initiative_333105728152?crawler=true. 15. 3. 2015.

Cox, W. Robert (1981): *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. Millennium – Journal of International Studies. Vol. 10, No. 2, str. 126 – 155.

Deshpande, Ashwini (1997): *The Debt Overhang and the Disincentive to Invest*. Journal of Developmnet Economics. Vol. 52, No. 1, str. 169 – 187.

Dooley, P. Michael (1994): *A Retrospective on the Debt Crisis*. Working Paper No. 4963. National Bureau of Economic Research. Cambridge.

Easterly, William (2002): *How Did Heavily Indebted Poor Countries Become Heavily Indebted? Reviewing Two Decades of Debt Relief*. World Development. Vol. 30, No. 10, str. 1677 – 1696.

Eberlei, Walter (2002): *PRS Between Global Governance and National Politics*. Nord-Süd Aktuell. No. 3, str. 432 – 436.

Ferraro, Vincent; Rosser, Melissa (1994): *Global Debt and Third World Development*. In: Klare, Michael; Thomas, Daniel (1994): *World Security: Challenges for a New Century*. St. Martin's Press. New York.

Fishlow, Albert (1985): *Lessons from the Past: Capital markets During the 19th Century and the Interwar Period*. International Organization. Vol. 39, No. 3. str. 383 – 439.

Foltýn, Vladimír; Jeníček, Vladimír (2010): *Globální problémy světa: v ekonomických souvislostech*. C. H. Beck. Praha.

Gautam, Madhur (2003): *Debt relief for the Poorest: An OED Review of the HIPC Initiative*. The World Bank. Washington.

Graeber, David (2011): *Debt. The First 5000 Years*. Melville House. New York.

Greene, E. Joshua; Khan, S. Mohsin (1990): *The African Debt Crisis*. Initiatives Publishers. Kenya.

Griffith –Jones, Stephany (2002): *Governance of the World Bank*. Working Paper. Globalization and Poverty. Dostupné na: <https://www.ids.ac.uk/files/GovernanceWorldBank.pdf>. 5. 3. 2015.

Gueye, Coumba Fall; Vaugeois, Michel; Martin, Matthew; Johnson, Alison (2007): *Negotiating Debt Reduction in the HIPC Initiative and Beyond*. Debt Relief International. Dostupné na: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.development->

finance.org%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F77-publication-11-debt-reduction.html&ei=4dQbVbH6CoT7auDLgdAI&usg=AFQjCNH2uKAYyLgDW1iY1XFvkSvYqqE6w&bvm=bv.89744112,d.d2s. 14. 3. 2015.

Gunter, G. Bernhard (2002): *What's Wrong with the HIPC Initiative and What's Next?* Development Policy Review. Vol. 20, No. 1, str. 5 – 24.

Gunter, G. Bernhard (2003): *Achieving Long – Term Debt Sustainability in All Heavily Indebted Poor Countries*. Discussion Paper. Dostupné na: <http://g24.org/wp-content/uploads/2014/03/Gunter-1.pdf>. 15. 3. 2015.

Haraldstóttir, E. Harpa (2006): *HIPC Debt Relief, The Debt Service Burden and Poverty Reduction: With a Special Reference to Uganda's Experience*. CIDOB. Barcelona. Dostupné na: http://www.cidob.org/en/publications/documents/development/hipc_debt_relief_the_debt_service_burden_and_poverty_reduction_with_a_special_reference_to_uganda_s_experience. 15. 3. 2015.

Havel, Václav (2000): *Novoroční projev*. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/59669. 28. 2. 2015

Heidhues, Franz; Obare, Gideon (2011): *Lessons from Structural Adjustment Programmes and their Effects in Africa*. Quarterly journal of International Agriculture. Vol. 50, No. 1, str. 55 – 64.

Hurley, Gail (2007): *Multilateral Debt: One Step Forward, How Many back?* EURODAD. Dostupné na: http://www.eurodad.org/uploadedfiles/whats_new/reports/microsoft_word_eurodad_mdri_update_april07_final.pdf. 15. 3. 2015.

IMF (2015a): *Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Statistical Update*. IMF.

Dostupné na: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/121214.pdf>.
15. 3. 2015.

IMF (2015b): *World Economic Outlook 1986*. Dostupné na:
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/1986/01/pdf/text.pdf>. 20. 3. 2015.

Jauch, Herbert (2012): *How the IMF – World Bank and Structural Adjustment Program Destroyed Africa*. LaRRI. Dostupné na:
<http://newsrescue.com/how-the-imf-world-bank-and-structural-adjustment-programsap-destroyed-africa/#axzz3WjQz0UQo>. 15. 3. 2015.

Kaminsky, L. Graciela; Pereira, Alfredo (1994): *The Debt Crisis: Lessons from the 1980s for the 1990s*. Board of Governors of the Federal Reserve System. International Discussion Papers. No, 481. Dostupné na:
<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1994/481/ifdp481.pdf>. 20. 3. 2015.

Kapur, Devesh; Lewis P. John; Webb, Richard (1997): *The World Bank: Its First Half Century*. Brooking Institution Press. Washington D. C.

Klasen, Stephan (2003): *What Can Africa Learn from Asian Developmnet Successes and Failures?* Review on Income and Wealth. Vol. 49, No. 3, str. 441 – 451.

Krugman, Paul (1988): *Financing versus Forgiving a Debt Overhang*. Journal of Developmnet Economics. Vol. 29, No. 1, str. 253 – 268.

Kuteesa, N. Florence; Nabbumba, Rosetti (2004): *HIPC Debt Relief and Poverty Reduction Strategies: Uganda's Experience*. In. Teunissen, J. Jan; Akkerman, Age (2004): *HIPC Debt Relief: Myths and Reality*. FONDAD. Hague.

Leech, Dennis; Leech, Robert (2004): *Voting Power in the Bretton Wood Institutions*. Warwick Economic reaserch Paper. The Univeristy of

Warwick. Dostupné na:
<http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/workingpapers/2008/twerp718.pdf>. 10. 3. 2015.

Leech, Dennis; Leech, Robert (2012): *A New Analysis of A Priori Voting Power in the IMF: Recent Quota Reforms Give Little Cause for Celebration*. The University of Warwick. Dostupné na:
http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/workingpapers/2012/twerp_1001.pdf. 10. 3. 2015.

Lindert, H. Peter; Morton, J. Peter (1989): *History of Debt Crisis*. In Sachs, D. Jeffrey (1989): *Developing Country Debt and Economic Performance*. The University of Chicago Press. Chicago.

Lindner, Tomáš; Strnad, Michal (2006): *Světová banka a vývoj jejích strategií v boji proti chudobě*. Mezinárodní vztahy. Vol. 41, No. 2, pp. 120 – 142.

Marková, Jana (2002): *Mezinárodní měnové instituce*. Oeconomica. Praha.

Mason, S. Edward; Asher, E. Robert (1973): *The World Bank Since Bretton Woods*. The Brookings Institution. Washington.

Martin, Mathew (2004): *Assesing the HIPC Initiative: The Key HIPC Debates*. In. Teunissen, J. Jan; Akkerman, Age (2004): *HIPC Debt Relief: Myths and Reality*. FONDAD. Hague.

Martin, Matthew; Johnson, Alison (2001): *Implementing the Enhanced HIPC Initiative: Key Issues for HIPC Governments*. Debt Relief International. Dostupné na:
http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.development-finance.org%2Fpt%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F136-publication-2-

hipc.html&ei=4dQbVbH6CoT7auDLgdAI&usg=AFQjCNGMiZoJ5HiFlqe5O
tysHaqncGa6vA&bvm=bv.89744112,d.d2s. 12. 3. 2015.

McLaughlin, Abraham (2005): *What Debt Relief Means to Africa*.
The Chrisitan Science Monitor. Dostupné na:
<http://www.csmonitor.com/2005/0613/p01s02-woaf.html>. 15. 3. 2015.

Mistry, S. Percy (1992): *African Debt Revisited. Procrastination or
Progress?* FONDAD. Hague.

Moss, J. Todd; Chiang, S. Hanley (2003): *The Other Costs of high
Debt in Poor Countries: Growth, Policy Dynamics and Institutions*. Center
for Global Development. Dostupné na:
[http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/RelatedPapers/202634
38/Other-Costs-of-High-Debt.pdf](http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/RelatedPapers/20263438/Other-Costs-of-High-Debt.pdf). 15. 3. 2015.

Mutasa, Charles (2003): *A Critical Review of the HIPC Process*.
AFRODAD Reaserch Series. Dostupné na:
[http://www.researchgate.net/publication/237772751_A_CRITICAL_REVIEW
OF_THE_HIPC_](http://www.researchgate.net/publication/237772751_A_CRITICAL_REVIEW_OF_THE_HIPC_PROCESS)

PROCESS. 15. 3. 2015.

Muwanga-Zake, E. S. K.; Ndhaye, Stphen (2001): *The HIPC Debt
Relief Initiative: Uganda's Experience*. WIDER. Discussion Paper.
Dostupné na: [http://www.wider.unu.edu/stc/repec/pdfs/dp2001/dp2001-
94.pdf](http://www.wider.unu.edu/stc/repec/pdfs/dp2001/dp2001-94.pdf). 15. 3. 2015.

Northhover, Henry; Joyer, Karen; Woodward, David (1998): *A
Human Development Approach to Debt Relief for the World's Poor*.
CAFOD. Dostupné na: [http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/1999-
cpa/papers/sessiona/northover.pdf](http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/1999-cpa/papers/sessiona/northover.pdf). 5. 3. 2015.

OSN (2015): *Extrémně chudých lidí je podle Světové banky více*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1443>. 28. 2. 2015.

Pehle, W. John (1946): *The Bretton Woods Institutions*. The Yale Law Journal. Vol. 55, No. 5, str. 1127 – 1139.

Piron, Laure-Hélène; Evans, Alison (2004): *Politics and PRSP Approach*. Overseas Development Institute. London. Dostupné na: <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2011.pdf>. 15. 3. 2015.

Presbitero, F. Andrea; Arnone, Marco (2006): *External Debt Sustainability and Domestic Debt in Heavily Indebted Poor Countries*. MPRA Working Paper. No, 1396. Dostupné na: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/1396/1/MPRA_paper_1396.pdf. 15. 3. 2015.

Raddatz, Claudio (2007): *Are External Shocks Responsible for the Instability of Output in Low-income Countries?* Journal of Development Economics. Vol. 84, No. 1, str. 155 – 187.

Robinson, Mark (2005): *The Political Economy of Turnaround in Uganda*. The World Bank. Dostupné na: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww1.worldbank.org%2Fpublicsector%2Fpremwk2005%2Fpoleconomy%2Fuganda%2520paper.doc&ei=HxUpVex3g7VRo42E0Aw&usg=AFQjCNG4TpFbIAyesGMzwb5fuo8f31WB4g&bvm=bv.90491159,d.d24>. 15. 3. 2015.

Roubini, Nouriel (2001): *Debt Sustainability: How to Assess Whether a Country is Insolvent*. New York University. Dostupné na: <http://people.stern.nyu.edu/nroubini/papers/debtsustainability.pdf>. 15. 3. 2015.

Sachs, D. Jeffrey; Solomon, A. Anthony; Ogden, S. William; Wiesner, Eduardo; McNamara, R. T. (1988): *Developing Country Debt*. In. Feldstein, Martin ed. (1988): *International Economic Cooperation*. University of Chicago Press. Chicago.

Seyal, H. Faiez (1988): *Foreign Debt and its Impact on Developing Economies*. Economic Review. Dostupné na: <http://www.faiez.co/wp-content/uploads/Foriegn-Debt-and-Its-Impact-on-Development-Economics.pdf>. 12. 3. 2015.

Stern, Nicholas; Ferreira, Francisco (1997): *The World Bank as Intellectual Leader*. In Kapur, Devesh; Lewis P. John; Webb, Richard (1997): *The World Bank: Its First Half Century*. Brooking Institution Press. Washington D. C.

Taylor, Marcus (2009): *The International Financial Institutions*. In. Haslam, Paul; Schafer, Jessica; Beaudet, Pierre (2009): *Intorduction to International Development: Approaches, Actors and Issues*. Oxford University Press, Oxford.

The World Bank (2015a): *About Debt Data*. Dostupné na: <http://datatopics.worldbank.org/debt/>. 1. 3. 2015.

The World Bank (2015b): *Central Governement debt*. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS>. 20. 2. 2015.

The World Bank (2015c): *Data: External Debt*. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/topic/external-debt>. 28. 2 .2015.

The World Bank (2001): *Global Development Finance*. Dostupné na: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:23065600~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>. 20. 3. 2015.

The World Bank (2015d): *Heavily Indebted Poor Country Initiative*. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc>. 28. 2. 2015.

The World Bank (2015e): *Heavily Indebted Poor Countries Initiative*. Fact Sheet. Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/DataAndStatistics/20263218/HIPC-Fact-Sheet-web.pdf>. 3. 3. 2015.

The World Bank (1999): *HIPC Initiative - A Report Progress*. The World Bank. Washington.

The World Bank (2015f): *International Debt Statistics 2015*. World Bank Group. Washington.

The World Bank (2015g): *International Bank for Reconstruction and Development Voting Power of Executive Directors*. Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/BODINT/Resources/278027-1215524804501/IBRDEDsVotingTable.pdf>. 5. 3. 2015.

The World Bank (2013a): *Introducing Investment Project Financing*. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/PROJECTS/Resources/40940-1365611011935/IL_ReformBriefing4Clients.pdf. 15. 3. 2015.

The World Bank (2015h): *Organization*. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/about/leadership>. 5. 3. 2015.

The World Bank (2015i): *Products and Services*. Financing Instruments. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services#2>. 15. 3. 2015.

The World Bank (2013b): *Program-for-Results Review: Concept Note*. Dostupné na: <http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2013/1>

2/16/000350881_20131216133249/Rendered/PDF/833280BR0CODE200 disclosed0120130130.pdf-. 15. 3. 2015.

The World Bank (2015j): *What We Do*. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do>. 24. 2. 2015.

United Nations (2015a): *Milenium Development Goals*. Dostupné na: <http://www.un.org/millenniumgoals/global.shtml>. 1. 3. 2015.

United Nations (2015b): *Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development*. Dostupné na: <http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>. 1. 3. 2015.

van den Berg, D. Rob et al. (2003): *Results of International Debt Relief*. Ministry of Foreign Affairs. Hague.

Vásquez, Ian (1996): *The Brady Plan and Market-Based Solutions to Debt Crises*. CATO Journal. Vol, 16. No, 2. str. 233 – 234.

Wapenhans, William (1992): *Effective Implementation: Key to Development Impact. Report of the Portfolio Management Task Force*. In. Sud, Inder; Olmstead-Rumsey, Jane (2012): *Development Outcomes of World Bank Projects: Real or Illusory Improvements?* Institute for Global and International Studies. Dostupné na: http://www.gwu.edu/~igis/assets/docs/working_papers/igis_wp1_sud_olmstead-rumsey.pdf . 18. 3. 2015.

Wapmuk, Sharkdam; Agbalajobi, Taiye Damilola (2012): *The Obasanjo Administration and the Campaign for External Debt Relief for Nigeria*. Journal of Social Science and Policy Review. Vol. 4. str. 30 – 44.

Weiss, A. Martin (2013): *The Paris Club and International Debt Relief*. Congressional Research Service. Washington.

Weiss, A. Martin (2008): *The World Bank's International Development Association*. Congressional Research Service. Washington.

Williamson, John (2004): *The Washington Consensus as Policy Prescription for Development*. Institut for Economic Development. Washington.

Yale Law School (2015): *A Decade of American Foreign Policy 1941 – 1949. The Bretton Woods Agreement*. Dostupné na: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad047.asp. 10. 2. 2015.

9 RESUMÉ

The main goal of my final thesis is to identify the role of The World Bank in the World Development Assistance with special focus on debt relief. From my point of view and also according to the literature one of the most important period for this issue are 70's. In this time we can find the origin of today's debt problem of the heavily indebted and poor countries (HIPC). It is due to the global economic crisis, but the most significant impact had this crisis on low income countries. They started to borrow financial resources in big, but they used this money just to pay debt services of previous loans. Most of this money came from multilateral creditors such as WB and IMF, but the loan treaties were unfavourable for HIPC countries. These loans from WB were also conditional with structural adjustment programs and HIPC countries had to liberalize their economies. In many cases these reforms just deepened the crisis. From my point of view the WB played a negative role here. In the first half of 90's under the pressure of civil society and NGOs the idea of debt relief took place in the agenda of the WB. This idea was good accepted especially among the HIPC countries. WB in the cooperation with IMF introduced the initiative HIPC for debt relief for the poorest countries in the year 1996. This initiative was followed by additional initiatives for debt relief HIPC II and MDRI. In my work I tried to find out the role of WB in these initiatives and also tried to analyze the impact of these efforts on the indebted countries.

Based on the analysis and compilation of the information from my work, I think, that the WB has one of the dominant position in the international processes of debt relief. It is thanks to the initiatives as HIPC I and II and MDRI. Creators of these initiatives de facto deciding to which country they provide debt relief and which not. They can also affect the countries budget spending thru the initiatives and enforce policies and reforms, which are important for the international financial organizations. But on the other hand it is important to say, that the debt of the low

income countries decreased for more than 90 percent after implementing of the initiatives. That is without doubt a good statement.